

29. заседание

Срѣда, 3 августъ 1927 година.

(Открито отъ подпредседателя д-ръ Б. Вазовъ, въ 16 ч. 20 м.)

Председателствуващъ д-ръ Б. Вазовъ: (Звъни) Отварямъ заседанието.

(Отъ заседанието сж отсъствуваха следните народни представители: Еминъ Агушевъ, Афузъ Садъкъ Алиевъ, Никола Андреевъ, Драгомиръ Апостоловъ, Христо Барабиевъ, Рангелъ Барбанакъ, д-ръ Иванъ Бешковъ, Стефанъ Бояджиевъ, д-ръ Владимиръ Бурилковъ, Ради Василевъ, Тодоръ Г. Влайковъ, Йорданъ Гавалюговъ, Хюсеинъ х. Галибовъ, Мехмедали Герай, Василъ Димчевъ, Момчо Дочевъ, д-ръ Димо Желѣзовъ, Димитъръ Ивановъ, Георги Казанаклиевъ, Панайотъ Тинчевъ Калчевъ, Левъ Кацковъ, Славеико Клисурски, Величко Кознички, Еню Колевъ, Иванъ Куртевъ, Янко Куцаровъ, Димо Кьорчевъ, Михаилъ Маджаровъ, Йосифъ Марулевъ, Тончо Мечкарски, д-ръ Кънчо Милановъ, Петъръ Миновъ, Йорданъ п. Димитровъ Мирчевъ, Генко Митовъ, Димитъръ Мишайковъ, Янаки Молловъ, Кара-Али Мустафовъ, Радко Начевъ, Димитъръ Нейковъ, Коста Николовъ, Георги Петровъ Панайотовъ, Станко Панайотовъ, х. Георги х. Петковъ, Иванъ Петровъ, Димитъръ Пешевъ, Цвѣтанъ Пупешковъ, д-ръ Владимиръ Руменовъ, Янко Сакъзовъ, Пандо Сидовъ, Петко Стайновъ, Константинъ Томовъ, д-ръ Йосифъ Фаденхехтъ, Иванъ Харизановъ, Владимиръ Христовуловъ, Григоръ Чешмеджиевъ, д-ръ Никола Чирпанлиевъ, Теню Ангъзовъ, Димитъръ Ячевъ и Иванъ п. Ячевъ)

Разрешенъ е отпускъ на следните народни представители:

На г. Хафузъ Садъкъ Алиевъ — 1 день;
На г. Димитъръ Жостовъ — 1 день;
На г. Ради Василевъ — 2 дни;
На г. д-ръ Владимиръ Бурилковъ — 2 дни;
На г. д-ръ Никола Чирпанлиевъ — 5 дни;
На г. Иванъ Петровъ — 3 дни;
На г. Мехмедали Герай — 3 дни;
На г. Еминъ Агушевъ — 3 дни;
На г. Иванъ Харизановъ — 3 дни;
На г. Димитъръ Нейковъ — 5 дни;
На г. Йорданъ Гавалюговъ — 4 дни;
На г. Никола Андреевъ — 4 дни;
На г. Константинъ Томовъ — 10 дни;
На г. Петъръ Миновъ — 3 дни;
На г. Георги Петровъ — 4 дни;
На г. Драгомиръ Апостоловъ — 5 дни;
На г. Иванъ Куртевъ — 5 дни;
На г. Гето Кръстевъ — 4 дни;
На г. Василъ Митевъ — 3 дни;
На г. Кръстанъ Поповъ — 2 дни;
На г. Цвѣтанъ Пупешковъ — 3 дни;
На г. Цвѣтко Цвѣтковъ — 1 день.

Народниятъ представителъ г. Янаки Молловъ моли да му се разреши 5-дневенъ отпускъ. Понеже се е ползувалъ съ повече отъ 20 дни, ще питамъ Събранието. Които сж съгласни да му се разреши исканиятъ отпускъ, моля, да вдигнатъ ржка. Болшинство, Събранието приема.

Пристапваме къмъ първата точка отъ дневния редъ — трето четене законопроекта за увеличение народната пенсия на бившия началникъ на френската мореплавателна мисия при българския флотъ Павелъ Пишонъ.

Моля г. секретаря да го прочете.

Секретаръ В. Игнатовъ (д. сг): (Прочита законопроекта изцѣло, безъ измѣнение)

Председателствуващъ д-ръ Б. Вазовъ: Които приематъ на трето четене законопроекта за увеличение народната пенсия на бившия началникъ на френската мореплавателна мисия при българския флотъ Павелъ Пишонъ, моля, да вдигнатъ ржка. Болшинство, Събранието приема. (Вж. прил. Т. II, № 20)

Пристапваме къмъ точка втора отъ дневния редъ — продължение разискванията по второто четене на законопроекта за ликвидиране последствията отъ дѣлото Деклозиеръ.

Има думата народниятъ представителъ г. Боянъ Смиловъ.

Б. Смиловъ (нац. л. о): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Г. министърътъ на финансите ни направи изложение по така нареченото Деклозиерово дѣло, обаче азъ считамъ, че има още една страна, която ще трѣбва да се допълни, за да може да бѣде напълно обяснено това дѣло, което навремето предизвика толкова шумъ, и за което се мислѣше, че е погребано, но което ненадейно се яви наново въ нашия животъ. Защото, забележете, мнозина български граждани знаятъ името му, но не знаятъ съдържанието му. За да можемъ да дойдемъ до едно правилно освѣтление, азъ считамъ, че ще трѣбва да почнемъ отъ самото начало и да се запитае кой е Деклозиеръ. Въ 1902 г. Деклозиеръ е билъ помощникъ на главния представителъ на носителя на титритъ на българския държавенъ заемъ отъ 1902 г. Неговата заплата е била опредѣлена отъ парижкитъ банки и е била изплащана тукъ, въ България. И забележете, г. г. народни представители, че отъ 1902 г. до 1915 г. Деклозиеръ — това се вижда както отъ неговитъ книги, така и отъ регистритъ на българската държава — не се е занимавалъ съ друго, освенъ изключително съ службата си като помощникъ на главния представителъ на носителя на титритъ на българския държавенъ заемъ отъ 1902 г. И изведнѣжъ въ 1915 г. Деклозиеръ почва да върши една колосална търговия съ жита въ едно време, когато се почва войната въ Европа, въ единъ моментъ, когато политическото положение е неизвестно навсѣкѣ, въ единъ моментъ, когато никой не знаеше какво може да стане въ неутралнитъ държави на следния день. Казвамъ, чиновникътъ Деклозиеръ въ 1915 г. изведнѣжъ почва да върши една колосална търговия, безъ нѣкой пътъ въ живота си да се е занимавалъ съ търговия било отъ свое име, било отъ името на трето лице, снабденъ съ колосални суми чрезъ Българската търговска банка. Само този фактъ, че чиновникътъ Деклозиеръ, живѣлъ тукъ въ продължение на 14 години, безъ да се е занимавалъ съ търговия, изведнѣжъ въ 1915 г. почва да прави търговия съ жита въ такъвъ голѣмъ мащабъ, самиятъ този фактъ, взетъ самъ по себе си, говори, че сдѣлката, която тукъ се помъчила да охарактеризира като търговска — което твърдение е лъжливо — има въ основата си съвършено други подбуди, които сега ще видите какви сж.

Срѣдствата за извършването на тази търговия се получаватъ отъ Българската търговска банка. И забележете, г. г. народни представители, че на 17 августъ 1915 г., когато Българската търговска банка е получила телеграма отъ „Вестминстерската банка“ въ Лондонъ и отъ банката „Crédit Lyonnais“ въ Парижъ, че тя има на разположение 20 милиона френски франка, въ сѣщия день Българската търговска банка отговаря и моли банката въ Парижъ да не се съобщава името на този, който влага тази сума на разположение на Българската търговска банка. И азъ искамъ да знамъ, и за васъ е отъ интересъ да знаете, защо Българската търговска банка, когато е получила телеграмата, че се държатъ на нейно разположение 20 милиона френски франка, е искала да не се знае името на вложителя на тази сума?

Е. Начевъ (д. сг): Вѣрно ли е това?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Вѣрно е. Ако не е вѣрно, нѣма да го говоря. Това можете да го намѣрите въ анкетата, която е направилъ главниятъ финансовъ инспекторъ по дѣлото Деклозиеръ въ 1915 г., където се казва, че действително е отправено такова писмо. Това показва, че Българската тър-

говска банка е знаела кой именно влага тия суми. И не само това, както въ кореспонденцията, така и въ книгитѣ на Деклозиеръ и въ книгитѣ на Българската търговска банка най-старателно се е крило отъ кого се влиза тази сума. И днесъ въ Парламента се казва, че по това дѣло се явяватъ като претенденти френската и английската държави. Но, г. г. народни представители, началото, идеята да се отпуснатъ тия суми не излиза отъ Франция и отъ Англия. Ние ще трѣбва да знаемъ кое е това лице, което е депозирало тая огромна сума на разположение на Деклозиера. За да видите, кой е онзи, който е далъ въобще идеята за Деклозиеровата афера, ще ми позволите да прочета само нѣколко телеграми отъ Изволски и Сазоновъ — така ще блесне характерътъ на това, което е известно подъ името „Деклозиерова афера“. Въ сжщностъ родоначалникъ на Деклозиеровата афера въ България претендира да бжде г. Цоковъ, бившиятъ пълномощенъ министъръ. За да видите, че това е така, азъ ви моля да вземете доклада на парламентарната изпитателна комисия върху кабинета Малиновъ — Костурковъ, глава VI, стр. 109. Когато разпитватъ г. Цокова, на въпроса, възможно ли е било да се сключи сепаративенъ миръ при поемане управлението отъ г. Малиновъ, между другото, г. Цоковъ, що се отнася до Деклозиеровата афера, заявява следното нѣщо: „Деклозиеровата идея е моя идея; азъ дадохъ идеята на г. Сазонова да се закупятъ жита отъ България. Имайте предъ видъ сега това обяснение на г. Цокова предъ тая парламентарна изпитателна комисия и съединете го съ тия телеграми, които азъ ще ви прочета, за да видите какъвъ е характерътъ на сдѣлката, кой е нейнъ родоначалникъ, кой я е реализиралъ и кой си е послужилъ съ французкитѣ банки.

Такава телеграма имаме най-напредъ отъ Бекендорфъ подъ № 176 отъ 8 февруарий 1915 г. . .

Министъръ-председателъ А. Липчевъ: Руски посланикъ въ Лондонъ.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Да, руски посланикъ въ Лондонъ. . . до министра на външнитѣ работи Сазоновъ: (Чете) „Считамъ за дължително да Ви съобща впечатлението, което получихъ при срещитѣ ми съ парижкитѣ дейци, които намиратъ, че ангажирането балканскитѣ държави на наша страна ще има много голѣмо значение и не би трѣбвало да се отлага. Най-важното е да заставимъ България да тргне противъ Турция, което би решило най-скоро въпроса за Пролитивъ, въпросъ много важенъ за цѣлата търговия и особено за нашия износъ. Способътъ за действие е да се даде по изкусенъ начинъ рушветъ. Ако се вземе подъ внимание, че разходитѣ за войната сж огромни, дневно 50 милиона рубли, то даже голѣмитѣ разноси за гореказаната целъ — т. е. за рушвета — „който, очевидно, биха могли да се изразятъ въ цифрата отъ нѣколко милиона рубли максимумъ, ако послужатъ да се прекрати войната, ще бждатъ дори, отъ финансово гледище, разходи полезни“.

Това го съобщава Бекендорфъ. Вие виждате, г. г. народни представители, какво понятие и какво мнение сж имали въ всички европейски държави за българскитѣ държавни мѣже — че тѣ могатъ да се купуватъ за пари и срещу рушветъ да поставятъ държавата на изпитание, не при отдѣленъ въпросъ въ областта на политиката, а при разрешаване най-върховнитѣ проблеми, които много рѣдко се срѣщатъ въ живота на народитѣ. Но азъ мога да кажа, че ние можемъ да коригираме нашиятъ държавни мѣже въ каквото, щемъ, направление, но ние нѣмаме примѣръ отъ освободителното и до сега български министъръ срещу пари да жертвува каузата на нашето отечество. Това сж, може би, мнения и понятия на хора, които сж помислили, че България може да се третира като една азиатска страна, кждето можете да купите правителството срещу пари.

Но да следимъ по-нататъкъ телеграмитѣ.

Баркъ — тази телеграма е вече четена — праща телеграма до Кривошейна, главноуправляващъ, както се казва въ тази телеграма, на земеустройството въ Русия, отъ крайцера „Аскольдъ“, на 14 февруарий 1915 г.: (Чете) „Преди да тргна отъ Лондонъ, телеграфирахъ на Ивана Логиновича за онова значение, което придаватъ трудящитѣ се въ Парижъ хора на активното намисане на България въ войната. Като бѣхъ въ Лондонъ и като провѣрихъ отново впечатленията си отъ Парижъ, дождамъ до убеждението, че тая намѣса би имала сериозни реални послѣдствия: 1) ускораване да се свърши войната, т. е. огромно съкращаване на разходитѣ; 2) отваряне на Пролитивъ, т. е. даване възможностъ да се извършва безпрепятствено нашиятъ износъ, единствениятъ най-правиленъ способъ за засилване курса на нашата валута. Въ Парижъ мислятъ, че българското пра-

вителство може да се подкупи и колкото по-скоро, толкова по-добре, но предпочитателно е да се действува чрезъ опитни посрѣдници по частенъ редъ. Ако сподѣляте това мнение, което на мене се показва правилно, мога да Ви посоча лице, което е много подходящо за такива поръчения. Бракъ.“

Само две телеграми още ще прочета и съ това ще свърша. Телеграма № 173 отъ руския министъръ на външнитѣ работи Сазоновъ до руския въ Парижъ посланикъ Изволски, отъ 9 януарий 1915 г.: (Чете) „Съчувствувамъ на предложението, повдигнато отъ Васъ, и считамъ за твърде желателно неговото осществяване. При всичко това, тая работа трѣбва да стане при голѣма предпазливостъ и въ никакъ случай да не става при участието на представителитѣ на съюзнитѣ ни държави въ София. Този последенъ начинъ би открилъ истинския смисълъ на предложението. Ето защо, ако се възложи цѣлата работа само на французкитѣ банки, които работятъ съ България, ще е най-практично. Сазоновъ.“

И последната телеграма отъ Изволски до Сазоновъ отъ 15 януарий 1915 г., № 2 (Чете) „Предъ видъ на изказаното отъ Васъ одобрение, съобщихъ на Делкасе изложеното въ телеграмата Ви № 173 предложение, къмъ което той отъ своя страна е напълно готовъ да се присъедини, при което и той тѣжъ сжщо счита, че воденето на преговоритѣ трѣбва да се възложи на френскитѣ банки, които иматъ връзки съ България. Той обеща да влѣзе въ разбиране по въпроса съ лондонския кабинетъ и да се погрижи да му дадатъ практически ходъ. Изволски“.

Г. г. народни представители! Отъ тѣзи четири телеграми, вие виждате, че Русия е искала на всѣка цена да се привлѣчи България на нейна страна и за постигане на това сж прибѣгнали къмъ осществяването на предприятието, за което се говори въ тия телеграми отъ Сазоновъ до Изволски и отъ Изволски до Сазоновъ. За да може да се осществи това предприятие най-сигурно, тѣ смѣтатъ, че то трѣбва да се изпълни отъ французкитѣ банки, които иматъ редовни връзки съ други банки въ България. Като се взематъ предъ видъ тѣзи телеграми и ако се вземе предъ видъ онова, което г. Цоковъ е говорилъ предъ анкетната комисия по управлението на кабинета Малиновъ—Костурковъ: „Азъ съмъ родоначалникътъ, азъ дадохъ идеята на Деклозиера, азъ внушихъ на Сазонова да се закупятъ българскитѣ жита, за да може по този начинъ да се отклони България отъ политиката, която води кабинетътъ Радославовъ“, че ви стане ясно каква е тази сдѣлка. Идването на чиновника Деклозиеръ въ 1915 г. да закупува храни въ България, когато той не познава какво нѣщо е търговска сдѣлка; пускането му въ една търговия, която той не познава, която изисква едни специални познания и при това въ една страна кждето политическото положение е несигурно; авансирането на милиони златни франка отъ него — какво означава всичко това? Означава точно това, което се съдържа въ тия телеграми, които ви прочетохъ отъ Сазоновъ до Изволски и отъ Изволски до Сазоновъ, и това, което г. Цоковъ ви говори, за внушената отъ него идея на Сазоновъ и Делкасе. Но, г. г. народни представители, даже и да нѣмаше тия документи, ако проследите по сжщество работата, какъ се е развивала при тогавашнитѣ условия тая търговия, не можете да не добиете впечатление — не само вие, но и най-посрѣдственитѣ граждани — че това е единъ страшенъ ударъ къмъ държавата. Защото азъ допушамъ, че политиката на Радославовъ може да бжде погрѣшна, азъ допушамъ, че той е гледалъ много неправилно на политическитѣ сжбития, но когато едно правителство рече да обяви война, тамъ вие ще спрете вашите партизански домогвания и ще постѣпите тѣжъ, както даде примѣръ въ Франция Клемансо.

Г. Юртовъ (нар. л.): Г. Боянъ Смиловъ! Моля да ми отговорите на следнитѣ въпроси. Вѣрно ли е, че Креди Лионе и Вестминстеръ банкъ сж съобщили на Българската народна банка, че тѣ иматъ на нейно разположение такива и такива суми.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Вѣрно е.

Г. Юртовъ (нар. л.): Вѣрно ли е, че когато се започна тази търговия на Деклозиеръ, сжщевременно се изнесоха отъ България, съ разрешение на правителството, хиляди и хиляди вагони храни?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Вѣрно е.

Г. Юртовъ (нар. л.): Вѣрно ли е това което каза г. министърътъ на финанситѣ оная вечеръ въ изложението си, че Теню Узунувъ е ималъ разрешение да изнесе отъ България 200 вагона храни? Тия храни сж били складирани въ Деде-

Агачъ, взети сж били презъ войната отъ нашитъ войски и днесъ искатъ да ги плати българската държава. Ако тази търговия на Деклозиеръ бѣше престѣпна, не бѣше ли престѣпна и търговията на тѣзи, които тогава изнасяха храни отъ България?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Г. Юртовъ! Има грамадна разлика.

Г. Юртовъ (нар. л.): И моля още на единъ въпросъ да ми отговорите. Ако България бѣше отишла на страната на Съглашението, имаше ли право тогавашното правителство — не Радославовото — да тегли подъ сждъ тѣзи хора, които съ законно разрешение изнаесоха хиляди вагони съ храни и ги предадоха на противниците на Съглашението?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Г. Юртовъ! Вие ми задавате въпроси, които ще разгледамъ въ моята речъ. Имайте търпение, ще стигна на тѣхъ, нѣма да оставя нито единъ въпросъ неразгледанъ най-обективно, нѣма да се подамъ на партизанско настроение, защото искамъ да се хвърли свѣтлина върху единъ фактъ, който заслужава внимание. Защото, забележете, г. Юртовъ, че отъ телеграмитъ на Сазоновъ и отъ всичко това, което става, трѣбва да се извади една поука. Ние съвременниците ще трѣбва да почерпимъ поука отъ българската история, за да подготвимъ бъдещето. И ако има единъ порокъ въ възпитанието на българскитъ граждани по отношение на патриотизма, то е това, че всѣкога се е гледало на него като на едно егоистично сръдство за получаване на нѣкакви облаги, а не като на самопожертвуване на личността. Този, който казва, че е патриотъ и същевременно разсѣждава, защо обича отечеството си, той не е патриотъ. Патриотизмъ не разсѣждава — безъ да знаете зашо, вие обичате вашата родина.

Сега, г. Юртовъ, анализирайки сдѣлката сама по себе си, задавамъ Ви следния въпросъ: Вие знаете ли, че когато Деклозиеръ идва въ България и обявява, че ще върши у насъ търговия въ голѣмъ мащабъ, при него се явилъ Пиронковъ, голѣма търговска фирма отъ Варна, който работи 20 години въ областта на житната търговия, който познава естеството на търговията — защото, за да бъдете търговецъ на жито, вие трѣбва да бъдете специалистъ, искатъ се познания, искатъ се връзки, иска се опитностъ, защото тукъ се прави търговия не за да продавате на вътрешния пазаръ, но тукъ се прави търговия въ голѣмъ мащабъ, за да изнасяте на вънъ, иска се, следователно, да се намѣри този, който е майсторъ въ тази търговия — явилъ се е, казвамъ, този опитенъ търговецъ Пиронковъ, по препорѣка на френския консулъ въ Варна, да моли Деклозиера да приеме неговитъ услуги, той да закупува жито, обаче, г. Деклозиеръ му казва: „Азъ нѣмамъ нужда отъ подобни агенти“. Какъ ще си обясните г. Юртовъ, това, дето Деклозиеръ не търси търговци, а търси политически лица?

Г. Юртовъ (нар. л.): Александровъ отъ Бургазъ не продаде ли всички храни на банка „България“, която е радослависка банка?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Александровъ отъ Бургазъ може да бжде деклозиеристъ.

Г. Юртовъ (нац. л.): После, взема ли си паритъ и кжде отиде?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Много дребнаво поставяте въпроса и не искате да ме изслушате. Азъ нѣма да пощада Александровъ, нѣма да защита когото и да било, но имайте търпението да ме изслушате, за да видите какво значение давамъ на тая сдѣлка.

Вие виждате особеноститъ на договоритъ, които се сключватъ, г. г. народни представители! Вие знаете ли, че Деклозиеръ не запазва въ себе си преписъ отъ договора, който дава на своитъ агенти? Къмъ углавното дѣло се намиратъ договори съ една оригинална редакция, непозната въ търговията: до г. еди-кой си, въ градъ еди-кой си, безъ дата, безъ обозначение на мѣстожителството. И самъ Деклозиеръ не задържа въ себе си преписъ отъ този договоръ. Какъ този Деклозиеръ, ръководител на това предприятие, единъ денъ ще може да си уреди смѣткитъ съ хората, който сж неговитъ агенти и които не познава? Какво показва това — че той е единъ редовенъ търговецъ ли?

Г. Юртовъ (нар. л.): Деклозиеръ подаде ли заявление въ финансовото управление за тая търговия? Пониска ли да бжде обложенъ съ данъкъ?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Подаль е. Г. Юртовъ! Имайте търпение да ме изслушате.

Г. г. народни представители! Отъ условията въ договоритъ, сключени между Деклозиеръ и агентитъ му, вие ще имате пълната картина на намѣренята на Деклозиеръ. Тия условия, които ще ви цитирамъ, сж извадени отъ главния експертъ по дѣлото въ 1915 г. следъ преглеждането на търговскитъ книги както на Търговската банка, така и на отдѣлни агенти, така и на самия Деклозиеръ. Заключение на финансовия експертъ предъ сжда е направено подъ келта. Първото условие е: „Агентитъ да наематъ отъ името и за смѣтка на Деклозиеръ складове за зърнени храни съ едногодишенъ срокъ съ право на пренаемане. За цената на наема агентитъ нѣма да иска отъ Деклозиеръ предварително одобрение“. Вие виждате, г. г. народни представители, че единъ агентъ на Деклозиеръ може да наеме складове на една чрезмѣрно висока цена и да не съобщава на ръководителя на предприятието каква цена ще даде той за тия складове, които сж потрѣбни за складирането на житата. Какъ може единъ редовенъ търговецъ да снабди съ такова право своитъ агенти, да имъ даде неограничено право да взематъ подъ наемъ сгради за складиране, съ наеми, каквито тѣ намѣрятъ за добре?

Второто условие е: „Да купува за смѣтка на Деклозиеръ и отъ негово име разни зърнени храни по цена неопредѣлена предварително отъ Деклозиеръ, по количество неопредѣлено предварително отъ Деклозиеръ“. Агентитъ на Деклозиеръ, когато получава контракта и когато получава авансъ отъ 20.000 до 200.000 л., купува жито на цена, каквато намѣри за добре, и не дава телеграфическо уведомление до представителя на предприятието въ София, че еди-каква си е цената. А житото е борсовъ артикулъ, цената му се движи, днесъ може да падне цената му, утре да се качи. Има само една запазена резерва, въ която се казва: „Само когато покупната цена на житото надмине 25% отъ курсовата цена, само тогава може да се отнесе агентитъ до самия Деклозиеръ и да иска неговото съгласие. Но тази клауза е мъртва, защото въ договора не е уговорено каква трѣбва да бжде курсовата цена.

Трѣтото условие се отнася до възнаграждението на агентитъ. Вие ще видите, че то е различно. Агентитъ получава известенъ процентъ отъ стойността на закупенитъ жита и паралелно съ това му се дава една комисиона на 100 кгр. Г. г. народни представители! Когато по него време единъ агентъ на единъ търговецъ на жита получава 20—25 стотинки комисиона на 100 кгр., ние виждаме, че Деклозиеръ, който закупва голѣми количества храни, дава комисиона на 100 кгр.: на Буровъ 1:30 л., на „Народния магазинъ“ — 1:82 л., на Генадиевъ — така е формулировката въ книгитъ на самия Деклозиеръ — 3:04 л., а на Александровъ — по 5 л., плюсъ по 5—6 или 8% отъ общата стойностъ на закупенитъ храни. Питамъ, г. г. народни представители, това не е ли лудостъ? Ако, действително, г. г. народни представители, това е една редовна търговия, какъ можете да допуснете вие такава лудостъ въ даване възнаграждение на агентитъ? И забележете, че споредъ това, отъ кое политическо лице е препорѣчанъ агентитъ, зависи размѣрътъ на комисионата. А комисионитъ по тефтеритъ на самия Деклозиеръ варира отъ 20.000 до 300.000 л. Има даже агенти, които, безъ да познаватъ представителя на предприятието, само по препорѣка на известно политическо лице, добиватъ контрактъ и отъ Търговската банка имъ се авансиратъ по 200.000 л. А има и такъвъ единъ случай: г. Ионовъ, по доклада на финансовия експертъ, е получилъ 680.000 златни лева навремето, безъ да е закупилъ нито едно зърно. Какъ може да мислите сега, че тази търговия е редовна, правилна?

Г-да! Споредъ тия документи, които ви цетохъ, тази работа се почва отъ Русия, пренася се въ Парижъ чрезъ Делкасе, намиратъ се френски банки, които сж въ сношение съ Българската търговска банка, и се намиратъ тукъ хора да бждатъ въ услуга. На какви намѣрения? Търговски ли? Не, г. г. народни представители. Идва Деклозиеръ и ние виждаме, че той не бѣше смутенъ отъ никоя властъ въ държавата, нито отъ съдебната, нито отъ изпълнителната; той има пълна свобода за развитието на своята търговия, отъ никжде никаква прѣчка; той има пълна свобода да контракува съ своитъ агенти, пълна свобода въ известни области да закупува храни и да ги складира въ известни околии, посочени отъ него. Отъ друга страна, вие виждате, безъ да бжде принуденъ, на 10 септемврий внезапно приключва предприятието си. Какво значи това? Единъ търговецъ, който е дошелъ въ нашата земеделска страна, въ която има много жито, съ цель да събере жито и да го изнаесе, следъ като е донесълъ тукъ и прѣсналъ 13.500.000 л., извед-

нъжъ спира своята работа. Задайте си въпроса: какъ така отъ невидѣло, по коя инициатива и по кой интересъ той търговецъ веднага изоставя своята търговия, взема си багажа и заминава за Франция? Ако това е действително една редовна търговска сдѣлка, какъ може да се обясни такова едно прекъсване на работата, което не се основава на никакви изисквания на търговията, на никакви изисквания на разума, на интереса, на нищо?

А сега вижте какъ е ставало отчитането. На 10 септември 1915 г. предъ втори нотариусъ Деклозиеръ прехвърля чрезъ редовно сключенъ договоръ своята търговия върху Българска търговска банка. Ето по-важните точки отъ този договоръ: (Чете)

„а) Деклозиеръ продава всички купени отъ агентитѣ му храни, складиранни въ наеститѣ отъ тѣхъ за негова смѣтка складове, както и ония, които сж купени до датата на продажбата и биха постѣпили въ складоветѣ му до края на септември с. г.;

„б) Цената на хранитѣ е уговорена: за житото по 22 л. 100-тѣхъ килограма, за ржжъта по 16 л. кгр., за овеса и ечмика по 13 л. 100-тѣхъ кгр.;

„в) Цѣлата продажба възлиза на 5 милиона лева;

„г) предаването на хранитѣ да се приключи до края на сжщия месецъ септември;

„д) Деклозиеръ преостѣпва на Българската търговска банка всички наети отъ агентитѣ му за негова смѣтка складове за цѣлия наемненъ периодъ;

„е) Всички права и задължения на Деклозиера къмъ агентитѣ му, а така сжщо и по реквизирането на хранитѣ и по осигуровкитѣ до датата на договора преминаватъ изключително върху Българската търговска банка;

„ж) До момента на фактическото предаване, загубитѣ отъ форсъ-мажоръ сж за смѣтка на Деклозиера;

„з) Българската търговска банка ще изплати на Деклозиера хранитѣ: половината 3 месеци следъ възстановяването на европейския миръ, а другата половина следъ други 3 месеци;

„и) Странитѣ се съгласяватъ да подложатъ всички спорове на арбитражъ — обръщамъ вниманието ви, г. г. народни представители, върху този пунктъ, защото по-нататѣкъ пакъ ще се спра върху него — „посочени по единъ отъ дветѣ договорящи се страни“ — отъ страна на Българската търговска банка и отъ страна на Деклозиера — а суперарбитражътъ ще бжде посоченъ отъ Софийската търговска камара; арбитражътъ ще се извърши въ София“.

Това е нотариално завѣренъ договоръ между Търговската банка и Деклозиера, по силата на който Търговската банка става пълна и изключителна собственица на всичкитѣ храни, на хамбаритѣ на реквизиранитѣ храни, на реквизиционнитѣ разписки и на всичко. Искамъ да ви обърна вниманието на следнитѣ два пункта: първо, че Българската търговска банка ще изплати така купенитѣ отъ нея храни въ два срока — една половина три месеци следъ възстановяването на общоевропейския миръ, а втората половина — следъ други 3 месеци. И най-важното, при споръ между Деклозиера и Българската търговска банка, никой другъ не може да урежда тоя споръ, освенъ арбитражъ, посочени по единъ отъ Деклозиера и Българската търговска банка, а суперарбитражътъ, посоченъ отъ Софийската търговска камара. Арбитражниятъ сждъ ще заседава въ София.

Следъ сключването на този договоръ, на 23 септември Деклозиеръ дава на Българската търговска банка общо генерално пълномощно, въ което се казва дословно (Чете) „Всички храни, които продадохъ на Българската търговска банка съ нотариално завѣрения договоръ отъ 14 септември т. г., както и всички реквизиционни квитанции, издадени на мое име, сж вече пълна собственост на Българската търговска банка“. И веднага, г. г. народни представители, следъ така сключения договоръ и следъ така завѣреното нотариално пълномощно, Деклозиеръ изпраща циркуляръ до всички свои агенти, въ който имъ казва за прехвърлянето на житото върху Българската търговска банка и ги моли отъ свое име да се отчетатъ по бордерата спрямо Търговската банка. Ако има нѣкъде недоплатени храни, да поискатъ нови суми, които Търговската банка ще изплати, и да предадатъ складоветѣ и всичко, на Българската търговска банка. Съ една дума, отъ момента на сключването на тоя договоръ, пълненъ и единственъ собственикъ на предприятието се явява Българската търговска банка.

Но, г. г. народни представители, да не би да помислите, че следъ като Деклозиеръ е сключилъ сдѣлката си съ Българската търговска банка, че последната впоследствие е

била обезпокоявана отъ властитѣ, че се е намѣсила административната, сждебната, или която и да било властъ, за да смути придобититѣ по този договоръ права за прехвърляне между Българската търговска банка и Деклозиеръ? Съвсемъ не. Съвършено свободно и спокойно, както повеляватъ законитѣ въ страната, Българската търговска банка влиза въ своитѣ права, придобити по нотариалния договоръ. Вижте сега какво казва пѣкъ експертътъ по дѣлото, по извлѣченигѣ отъ него данни изъ книгитѣ на Търговската банка и Деклозиеръ. (Чете) „Следъ сключването на договора съ Деклозиера и следъ като е получила отъ него пълномощия, Българската търговска банка е изпратила писмо отъ 17 септември 1915 г. до нѣкои нейни чиновници при клоноветѣ ѝ въ провинцията, съ което имъ дава следнитѣ по-важни нареждания: 1) да поставятъ веднага на всички магазини и хамбари или стифове, въ които има Деклозиерови храни, табели съ надписъ: „Българска търговска банка“; 2) да събератъ сведения кѣде сж наеститѣ за Деклозиера складове и доказателства, че сж платени наемитѣ; 3) да приематъ хранитѣ съгласно пратенитѣ Деклозиеру бордера, следъ като ги претеглятъ, и да установятъ за това съ протоколи, въ които да се отбелязва, дали агентитѣ оставатъ да взематъ, или пѣкъ оставатъ да дължатъ и колко; и 4) да събератъ отъ агентитѣ реквизиционни квитанции за реквизиранитѣ Деклозиерови храни, ако би имало такива“. Нѣкои отъ агентитѣ сж заявили на Българската търговска банка, че паритѣ, които сж получали отъ Деклозиера не сж стигнали, за да изплатятъ житата, и затова се дава друга една сума отъ 1.273.000 златни лева на времето — смѣтайте колко сж сегашни — за да могатъ тия агенти да доплатятъ закупенитѣ капарирани жита и да уредятъ отношенията си съ продавачитѣ на жито.

И така, съгласно този договоръ, Българската търговска банка, както виждате, не само се снабдява съ единъ формаленъ договоръ, но фактически почва да се разпорежда. Вие трѣбва да знаете, че отъ така събранитѣ храни Българската търговска банка е продала известна частъ на трети лица, отъ които тя е събрала сумитѣ. Тя е третираля тия храни — и иначе не може — като свой собственъ капиталъ и като добъръ собственикъ, тя не е могла да не се погрижи за пласирането на тази стока.

За да свърша съ тая работа, остава да посоча и този фактъ. Недейте изпуца изъ предъ видъ, че Българската търговска банка получава на 17 августъ телеграмата за изпратенитѣ 20 милиона лева, а 5 дни преди тая дата, още на 11 августъ банката вече почва да авансира суми на агентитѣ на Деклозиера. На 11 августъ сж дадени аванси на 8 души агенти, на 13 — на трима, на 15 — на трима, на 16 — на единъ и на единъ — на 20 августъ. Значи Българската търговска банка е заявила, че ще има на разположение 5 дни по-късно 20 милиона французки франка и затуй 5 дни преди да получи телеграфическото нареждане отъ съответнитѣ банки, тя вече раздава аванси на агентитѣ на Деклозиера.

Г. Юртовъ (нар. л.): И за голѣмо съжаление, вашето правителство тогава, г. Боянъ Смиловъ, не осжди лицата, които бѣха въ Българската търговска банка. Тѣ не знаели целитѣ и намѣрениата на Деклозиера, а Георги Юртовъ и Найдентъ Комановъ ги знаели!

П. Анастасовъ (с. д): Не бѣше ли то и ваше правителство.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Най-после, азъ считамъ, г. г. народни представители, че нѣма да бжде безъ интересъ да се види какъ се е приключило отчитането на агентитѣ, за да видите какъ сж играли толкова грамадни суми отъ ржка на ржка. Споредъ изложението пакъ на експертитѣ, Деклозиеръ е изтеглилъ 18 милиона лева и е далъ на агентитѣ 13.500.000 л. Споредъ книгитѣ на агентитѣ, последнитѣ, вмѣсто да закупятъ храни за 13.500.000 л., купуватъ само за 6 милиона лева, следователно, разликата до 13½ милиона лева сж си я разпредѣлили и тя изчезнала въ бездѣлнитѣ имъ джобове. 7½ милиона лева, следователно, сж неотчетени. Второ. Отъ тѣзи купени храни за 6 милиона лева, тогавашниятъ Комитетъ за обществената предвидливостъ е реквизиравалъ храни за 3.700.000 л., разликата до 6 милиона лева, 2.300.000 л. сжщо е останала неотчетена и неприбрана отъ агентитѣ на Деклозиера. Следователно, отъ авансираната сума 13.500.000 л. отъ Деклозиеръ на агентитѣ, лично тѣ сж задържали въ себе си около 10 милиона лева, които не излизатъ на бѣлъ свѣтъ.

Е. Начевъ (д. сг): Кѣде сж задържани?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Ще ги намфрятъ съдилищата, азъ не съмъ поставенъ да ги търся.

Г. Юртовъ (нар. л): Колко милиона?

Б. Смиловъ (нац. л. о): 10 милиона.

Г. Юртовъ (нар. л): Нѣма ги значи?

Е. Начевъ (д. сг): (Казва нѣщо)

Г. Юртовъ (нар. л): Мълчи, бе, ти не знаешъ работата. (Голѣмъ смѣхъ)

Е. Начевъ (д. сг): Агентитѣ отъ кого сѣ наемани, отъ Търговската банка или отъ Деклозиера?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Азъ ви казахъ, че има разни случаи: има случаи, когато лично Деклозиеръ е отивалъ при политически лица, има случаи, когато той чрезъ бележки, получени отъ политически лица, е давалъ аванси и е сключвалъ договори съ лица, които не сѣ му познавали нито лицето, нито сѣ имали нѣкакви лични връзки съ него — въобще най-разнообразни форми на отношения сѣ съществували между него и агентитѣ му.

Е. Начевъ (д. сг): Кой ги е посочвалъ тия лица?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Това ще го каже съдътъ. Даннитѣ сѣ въ дѣлото, тѣ сѣ подробни, но тѣ въ случая не ме интересуватъ.

Сега, г. г. народни представители, виждате, че, да се аргументира тукъ, въ Народното събрание, че тая сдѣлка е чисто търговска и да се отричатъ нейнитѣ истински мотиви, то ще бѣде много пресилено. Следователно, ние не можемъ, освенъ да приемемъ, както показватъ и телеграмитѣ, че Деклозиеръ е билъ натоваренъ тукъ съ чисто политическа мисия, да може чрезъ ангажиране на хора съ пари и чрезъ закупуване на храни да компрометира идеята за националното обединение.

Г. г. народни представители! Г. Юртовъ вчера се помѣчи да свърже този процесъ съ войната и да направи даже единъ апелъ: „Кенки да бѣхмѣ открито огнили, само и само да можеше Съглашението да спечели, та и България въ такъвъ случай, отишла съ него, сега щѣше да бѣде въ цвѣтуше положение; понеже нашата група — продължи той — винаги се е противопоставяла на политиката на Радославова, той най-после ни скледи съ този процесъ и когато му дотрѣбва да си осигури болшинство, можа да манипулира съ този процесъ, само и само да получи подкрепа за една политика, която не е била политика на Юртова“. Позволете ми, г.-да, да ви прочета нѣколко извадки отъ саморѣчното изложение на д-ръ Геннадиева, което той е далъ при връчването на обвинителния актъ. Единъ същественъ пунктъ има въ него, който е следущиятъ.

Г. Юртовъ (нар. л): Кой, азъ ли съмъ плакалъ, г. Боянъ Смиловъ?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Какъ да плачете!

Г. Юртовъ (нар. л): Тукъ ми казватъ, че сте казали, че азъ съмъ билъ плакалъ.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Азъ казахъ, че вие въ началото сте се противопоставяли на политиката на война, че тая политика не е била ваша, че не сте имали намѣрение да дадете подкрепа на Радославова и че понеже разликата между депутатитѣ била много малка за образуване на болшинство, Радославовъ използвалъ този процесъ, за да може да ви държи въ рѣцетѣ си и по този начинъ да си осигури болшинство въ Парламента и да въведе България въ войната. Вие казахте вчера, г. Юртовъ, това.

Г. Юртовъ (нар. л): Така е.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Щомъ е така, слушайте сега. Когато се връчва обвинителния актъ на д-ръ Геннадиевъ, той саморѣчно пише следното нѣщо: (Чете)

„Обвинението твърди още — обвинителенъ актъ стр. 23 л. 6 — че целта на покупката на житата е била сѣ подкупни да спечели за държавитѣ на Съглашението политически хора, членове на Парламента, цѣли групи дори и самото земеделско население съ целъ, щото било съ вогъ на Камарата, било вънъ отъ нея, посредствомъ народни движе-

ния и противодействия, било едновременно съ едното и другото да се противопоставятъ на свободното упражнение на държавната суверенна властъ, като принудятъ правителството и царя въ полза на една акция съобразно съ интереситѣ на държавнитѣ отъ Съглашението“. Това е отговорътъ на д-ръ Генадиевъ, писанъ саморѣчно по поводъ този пунктъ въ обвинителния актъ.

Г. Юртовъ (нар. л): Трѣбва да съжаляваме, че всичко това не стана. Да бѣха ги изтрепали, но да бѣдѣше по-добре за българския народъ.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Говорите като ученикъ. Въ 1915 г., които и да бѣха министри, недейте мисли, че току-така щѣха да отидатъ на страната на Съглашението, което ви чертаеше една политика безъ Македония. Недейте забравя, че ако въ Европа имаше една Елзасъ и Лотарингия, на Балканския полуостровъ имаше друга Елзасъ и Лотарингия — Македония.

Н. Мушановъ (д): Нѣма днесъ да разискваме по тия въпроси. Тѣ сѣ история.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Ями кажете, г. Мушановъ, защо въ 1911 г. Малиновъ следъ като ходи въ Петербургъ подаде оставка? Подаде я, защото като добъръ българинъ не можеше да подпише единъ договоръ за подѣлбата на Македония, какъвто по-сетне подписа д-ръ Даневъ.

Н. Мушановъ (д): То е отдѣленъ въпросъ. Ако искате ще Ви кажа.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Този въпросъ, който е вече овехтѣлъ, го повдигна г. Юртовъ.

Н. Мушановъ (д): Тѣ сѣ политически въпроси и не му е времето сега да споримъ по тѣхъ.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Г. г. народни представители! По поводъ на този пунктъ отъ обвинителния актъ д-ръ Генадиевъ иска доказателства и пише: (Чете)

„Моля да се разпита въ качество на свидетел министъръ-председателъ д-ръ Радославовъ, който ще установи, че презъ лѣтото на 1915 г. нашата парламентарна група, въ ксята влизатъ всички мои приятели, народни представители, обвиняеми по това дѣло, му представи писменъ протоколъ, че остава вѣрна на външната политика на правителството.

„Нашата група чрезъ мене подкрепи правителството отъ трибуната на Парламента въ началото на европейската война противъ ония, които искаха намѣсата на България въ полза на Съглашението.

„За пръвъ пѣтъ стана известно по единъ достовѣренъ начинъ, че ще има мобилизация и вѣроятно следъ това война, на 7 септември 1915 г. За тогава бѣше свикано болшинството на Парламента на частно събрание. Въ това събрание станало на 8 септември с. г.“ — значи два дни преди мобилизацията — „министъръ-председателъ каза, че ятъко оппозиционни представители заявили на Негово Величество, че въ Парламента нѣма болшинство за война противъ Сърбия и че, следователно, кабинетътъ не може да обяви такава война. Г. д-ръ Радославовъ искаше да узнае има ли болшинство за неговата политика“.

Г. Юртовъ (нар. л): Това сѣ адвокатски философии. Я си спомнете — главитѣ имъ искатъ!

Б. Смиловъ (нац. л. о): Азъ не мога да разбера какъ може единъ общественикъ и политикъ предъ страха за своята глава да се откаже отъ своитѣ идеи.

Г. Юртовъ (нар. л): Защо Радославовъ не остана тукъ, защо избѣга въ Германия?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Тамъ е най-голѣмото зло у насъ, че съ тази школа на политическо водачество, да нѣмашъ куражъ да запечатишъ съ кръвъ тѣжеството на своитѣ идеи, докараме нѣщата до 9 юний. Тази школа ни е известна и благодаримъ за нея.

По-нататъкъ д-ръ Генадиевъ продължава: (Чете) „Нашата група взе участие въ това събрание и даде подкрепата си за новата политика“. Нѣщо повече — и това е най-важниягъ пасажъ — (Чете) „Решението на нашата група“ — това е при срещата съ д-ръ Радославовъ и за нея пише д-ръ Генадиевъ — „е да ѝ докладваме за тоя нашъ разго-

воръ и следъ това тя да вземе решение. Но понеже ние два дни вече обсъждаме тоя въпросъ за войната, знаемъ мнението на приятелитъ си и заявяваме отъ тяхно име: дай си ржката, да е на добъръ часъ". Това пише д-ръ Геннадиевъ.

Г. Юртовъ (нар. л.): Когато Радославовъ заяви „назадъ връщане нѣма“.

Б. Смиловъ (нац. л. о): То се знае. Едно време Клемансо въ Франция, когато затвори Кайо и когато въ Парламента го интерпелираха: „Какъ можете да отнимате свободата на хората?“, той не отговаряше на тия интерпелации, а само казваше: „Je fais la guerre“. Та вие какво мислите? Ако Деклозиеръ бѣше българинъ и бѣше попадналъ въ Франция презъ време на мобилизацията и се явилъ срѣдъ френскитъ граждани да закупува 20—30 хиляди автомобили, които ще бѣдатъ отъ голѣмо значение за движението на войскитъ, мислите ли, че това ще стане така — да ходите при нотариуса да прехвърляте вашитъ сдѣлки на мѣстни тамъ граждани? Не, куршумъ щѣше да има, г. Юртовъ. „Je fais la guerre“ — това сж думитъ на Клемансо. Какъ мислите! Какво искате! Обявява се война — права или крива политика — и когато се води война, какъ ще допуснете подобни атентати?

Г. Юртовъ (нар. л.): На такива атентати се държеше на властъ Радославовъ.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Какъ ще ви позволятъ това? Радославовъ много меко ви е държалъ.

Г. г. народни представители! Ще ми позволите сега, въ връзка съ това дѣло, което азъ го считамъ дѣло № 1, и понеже г. председателятъ ми прави бележка, че имамъ на разположение още 10 минути, а искамъ да се спра и на юридическата страна на законопроекта, да ви прочета нѣколко пасажи отъ единъ документъ, който досега не е билъ известенъ на българското общество, и който ще бѣде напечатанъ като брошура. Това е едно „извлѣчение-меморандумъ“, приготвено въ Софийския централенъ затворъ до силитъ на Антантата, подаденъ чрезъ американското представителство въ София.

Н. Падаревъ (д. сг): Отъ коя дата?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Отъ 1918 г.

Н. Падаревъ (д. сг): Кой месецъ?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Месеца ще ви каже единъ народенъ представител, чрезъ когото е взетъ този документъ. И азъ бихъ го молилъ, той да стане да го каже. Оригиналътъ му е на французки — единъ много хубавъ французки езикъ. Тоя документъ е даденъ посредствомъ друго лице. Датата може да я каже този депутатъ. Той е тукъ, между насъ. Ако иска — нека каже. Въ този документъ чегемъ следното нѣщо.

Нѣкой отъ земледѣлцитъ: Отъ коя година е?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Отъ 1918 г.

Това е единъ меморандумъ до силитъ на Антантата, приготвенъ въ Софийския централенъ затворъ и подаденъ чрезъ американския представител въ София.

Министъръ С. Василевъ: Това е преди Добро-поле?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Да, преди Добро-поле. Това е единъ обширенъ планъ, по какъвъ начинъ Антантата може да спечели България на своя страна, да я отклони отъ войната. Това бѣше малко време преди Добро-поле. Ще ви прочета нѣколко пасажи. Въместо да го чета на французки, азъ имамъ грижата да го превода на български, за да бѣдете улеснени и вие, и азъ.

На втората страница е казано: (Чете) „Армията е престанала да бѣде слѣпо оръдие на Фердинандъ, на правителството и на съюзникитъ. Тя горещо желае едно искрено съглашение съ съседитъ си Сърбия, Гърция и Ромъния и възстановяване симпатитъ на Антантата. Тя е готова да направи превратъ, ако жизненитъ интереси на народа бѣдатъ зачетени отъ Антантата и съседитъ на България. Ние правимъ тая декларация отъ името на тайната военна организация отъ южния фронтъ, която държи въ ржцетъ си нишкитъ на по-голѣмата частъ отъ българската армия“.

Отъ сговористигъ: Позоръ! (Възражения отъ земледѣлцитъ)

Б. Смиловъ (нац. л. о): На стр. 3 е казано: (Чете) „Предъ видъ на гореизложеното, българскиятъ народъ не може да се довъри на своитъ съсед. Това недовѣрие, веднѣжъ отстранено, защитникитъ на България ще отидатъ тамъ, дето сърдцето имъ ги вика. Това е сърдцето на тяхната раса, на тяхната вѣра, въ името на които шефътъ на българската Земледѣлска партия г. Стамболийски, шефътъ на Народно-либералната партия г. Геннадиевъ и единъ голѣмъ брой други видни граждани, офицери и журналисти се намѣрватъ въ Софийския централенъ затворъ. Тѣхното единствено престѣпление бѣ, дето имаха куража да заявятъ на Фердинандъ: „Не повеждай българския народъ срещу Русия, защото рискувашъ главата си“. Сжществува отъ дълго време на Солунския фронтъ една широка тайна военна българска революционна организация съ целъ да извърши единъ превратъ срещу българското правителство и неговата политика. Начело на тази организация се намира единъ генералъ, съ когото ние сме въ връзки. Превратътъ въ София ще почне отъ фронта“.

Г. г. народни представители! Азъ не знамъ, може би тѣ сж надули много, като посочватъ и български генералъ, защото азъ не зная въобще да е имало досега български генералъ, който да продаде себе си, да отиде да се продаде за пари, да влѣзе въ борба съ собственото си отечество, както бѣше казалъ генералъ Дебре на г. Ляпчевъ: „Въ борбата срещу вашето отечество азъ имамъ българи, но като войникъ, азъ се възмущавамъ отъ тѣхъ, азъ ги презирамъ“. Азъ смѣтамъ, че съ това, което сж писали — че начело на тая организация се намиралъ единъ генералъ — искали сж само да дадатъ видъ, че вече кадритъ на българската армия се намиратъ здраво въ ржцетъ на този комитетъ, който се намира въ Централния затворъ.

По-нататкъ, на стр. 7 е казано: (Чете) „Най-напредъ ние сме длѣжни да заявимъ, че българитъ, партизани на едно балканско споразумение, посрѣщатъ съ живи симпатии взетото решение отъ Америка и Антантата въ Версайль съ огледъ на освобождаването на нашитъ братя славяни отъ австрийското робство и за образуването на една югославянска федерация. България чрезъ посрѣдничеството на своята военна революционна организация заявява своето желание да влѣзе въ състава на славянската федерация“.

И държавата жертвуватъ! И вие сега, г. г. народни представители, разбирате значението на този документъ. Това сж онѣзи престѣпни идеи, които се проповѣдваха: да се натика България въ състава на Югославия, да затрие себе си и да не остане нито следа.

И по-нататкъ на стр. 9 се казва: (Чете) „Следъ преврата, следъ завръщането, споредъ единъ установенъ планъ въ вътрешността на България, отъ войскитъ на фронта, България ще се обяви република и ще влѣзе въ състава на югославянскитъ съединени щати“.

И. Хрелопановъ (д. сг): Чувате ли, г. Марковъ?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Кой предизвика Добро поле и откъде се дирижираше?

Отъ земледѣлцитъ: Вие.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Оставете тия работи. Не само ние не предизвикахме Добро-поле, ...

Г. Марковъ (з. в): Кой е подписалъ този документъ?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Моля Ви се, г. Марковъ, даже има единъ отговоръ на него, отъ който се вижда подготовката на пробива на Добро-поле.

Г. Марковъ (з. в): До кого е отговорътъ?

Б. Смиловъ (нац. л. о): Казахъ Ви, добилъ съмъ този документъ отъ единъ народенъ представител, който е въ тая Камара — посредствомъ трето лице. Той знае кжде е оригиналтътъ — да стане да каже. Оригиналътъ ще се вземе, и ви увѣрявамъ, че ще излѣзе въ отдѣлна брошура. Г. Ляпчевъ е, може би, единственото лице, което знае най-много данни. Ако той пожелае, ще ви го каже. Но мога да ви кажа, че това ще излѣзе въ отдѣлна брошура и вие ще видите имената и редактора, и на всички ви ще стане ясно какъ е подготвено Добро-поле отъ Софийския централенъ затворъ.

А. Радоловъ (з. в): Щомъ е депутатъ и нѣма доблестъта да се обади самъ, кажете го Вие.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Моля, г. Радоловъ, азъ казахъ...

А. Радолов (з. в): Защо нѣма доблестѣта да се обади? Иначе за насѣ това е измислена работа.

С. Омарчевски (з): Шомѣ не казвате кой е авторѣтъ, толкозѣ Ви сѣ автентични и документитѣ! Кажете кой е авторѣтъ!

Б. Смилов (нац. л. о): Сегне ще го разпиряме.

А. Радолов (з. в): Нѣмате доблестѣта да кажете кой е!

Б. Смилов (нац. л. о): Г. министър-председателѣтъ може да ви го каже.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Сѣмнявате ли се?

А. Радолов (з. в): Знамѣ, Вие не се сѣмнявате, но ние се сѣмняваме. Това е една фалшива бумага.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Вие винаги инкярите.

Г. Марков (з. в): Нито казвате кой е писалѣ това!

Б. Смилов (нац. л. о): Азѣ имамѣ тукѣ копие отъ оригинала — ще ви дамѣ преписѣ. Какво искате повече?

А. Радолов (з. в): Кажете кой е депутатѣтъ, който Ви е далѣ оригинала? Иначе това е измислица.

С. Омарчевски (з): Какѣвѣ е този апокрифенѣ авторѣ! Кажете го кой е!

Б. Смилов (нац. л. о): Ще получите преписѣ. Казахѣ ви, то ще излѣзе и въ отдѣлна брошура.

А. Радолов (з. в): Кажете кой е!

С. Омарчевски (з): Защо не кажете отъ кого е подписанѣ този документѣ?

А. Радолов (з.): Когато този депутатѣ нѣма смѣлостѣта да се назове, кажете го да го знае Парламентѣтъ. Това е подлостѣ отъ негова страна. Нека излѣзе и заяви — иначе това е фалшѣ.

Б. Смилов (нац. л. о): Това е фактѣ. Вѣрно ли е, че това, което се пише, се изрази въ една система? Вѣрно е. Азѣ бѣхѣ на 10 км. отъ Добро-поле, по времето, когато стана пробивѣтъ.

А. Радолов (з. в): То е другѣ въпросѣ. Когато дойде да говоримѣ за Добро-поле, ще видимѣ кои сѣ причинитѣ.

Б. Смилов (нац. л. о): А, „ще видимѣ кои сѣ причинитѣ“!

А. Радолов (з. в): Да, да! (Глъчка)

Председателѣтъ: (Звѣни)

А. Радолов (з. в): И ние знаемѣ Добро-поле.

С. Омарчевски (з): Ще се позовемѣ на мнението на г. генералѣ Русевѣ.

Г. Юртов (нар. л.): Г. Смиловѣ! Моятѣ другарѣ г. Иванѣ Ангеловѣ бѣше тогава въ Централния затворѣ. Сега го питамѣ по това и той ми заяви: „Подобно нѣщо азѣ не знамѣ“. Тамѣ имаше арестувани и други хора. Азѣ Ви моля и тѣ Ви молятѣ: не ще направите зле, тукѣ е Парламентѣ, кажете какѣвѣ подписѣ носи този документѣ и кой депутатѣ Ви го е далѣ? И, ако можемѣ, да знаемѣ името на генерала, за който се спомена въ този документѣ.

Б. Смилов (нац. л. о): Повече отъ това, което ви казахѣ сега, не мога да ви кажа.

Отъ лѣвицата: А-а-а!

Б. Смилов (нац. л. о): Нѣма „а“, нѣма „б“!

А. Радолов (з. в): Кажете го!

Б. Смилов (нац. л. о): Ще го научите. Казахѣ ви: това нѣщо ще излѣзе въ отдѣлна брошура и ще го научите.

А. Радолов (з. в): Може да излѣзе въ отдѣлна брошура, тѣй както сега ни го четете. Но посочете депутата, отъ

когого сте го взели. Иначе това е една лѣжа, което лансирате отъ трибуната.

Г. Драгневѣ (з. в): Това всѣки може да го сѣчини.

А. Радолов (з. в): Нека каже кой е този депутатѣ! Документи имамѣ — вѣтърѣ! (Глъчка)

Председателѣтъ: (Звѣни) Моля, тишина, г-да.

Б. Смилов (нац. л. о): Г. г. народни представители! Приключвамѣ относително това, какѣвѣ е характерѣтъ на Деклозиеровото дѣло. Азѣ вѣрвамѣ, че едва ли ще се намѣри нѣкой, който да може да оспори намѣрението на Деклозиерѣ и строго повѣрителнитѣ политически задачи — подкупнически, шпионски, ще кажа азѣ — които сѣ му били възложени. Може-би Деклозиерѣ, отъ гледището на своитѣ отечествени интереси, е постигналѣ морално, защото държавитѣ, които влизатѣ въ война, винаги организиратѣ една мрежа, за да разузнаватѣ, даже и да шпиониратѣ онова, което става въ противника. Толкова сложни сѣ станали войнитѣ, че тѣзи сѣ срѣдствата, сѣ които си служи единѣ, щабѣ или една държава, но въ никой случай не може да бѣде извинение на собственитѣ подданици на една държава при наличността на тѣзи факти да се увѣкчатѣ и да станатѣ орѣдие на намѣренията на единѣ Деклозиерѣ.

И. Ангеловѣ (нар. л.): Бѣлгария тогава не бѣше въ война. Тя нѣмаше противникѣ тогава! Защо говоритѣ глупости?

Б. Смилов (нац. л. о): А бе, г. Ангеловѣ, Вие трѣбва да сте много простѣ човѣкѣ! Я ми кажете Вие, кога сте се занимавали сѣ търговия сѣ жито?

И. Ангеловѣ (нар. л.): Г. Смиловѣ! Азѣ никога не съмѣ се занимавалѣ сѣ търговия сѣ жито, но въ него време бѣхѣ прокуристѣ въ „Стандартѣ Ойлѣ Компани“ и се занимавахѣ сѣ продажбата на газѣ и бензинѣ. Затуй въ онова време се намѣрихѣ въ Ромѣния, защото бѣхѣ отишѣлѣ да купувамѣ газѣ, бензинѣ и масла за това дружество.

Б. Смилов (нац. л. о): Вие се уплашихте!

И. Ангеловѣ (нар. л.): Какѣ ще се уплаша?

Б. Смилов (нац. л. о): Вие сами сте ми разпирявали това.

Г. Юртовѣ (нар. л.): Г. Смиловѣ! Зададохѣ Ви нѣколко въпроси, но Вие не пожелахте да ми отговорите.

Б. Смилов (нац. л. о): Азѣ имамѣ опредѣлено време за говорене.

Г. Юртовѣ (нар. л.): Моля, ще Ви задамѣ единѣ въпросѣ, на който ще искамѣ да ми отговорите. По тази афера, споредѣ Васѣ, бѣха подведени 27—28 души народни представители отъ земледѣлцитѣ и отъ насѣ. Защо всички, споредѣ Васѣ, сѣ предатели, когато едни бѣха осѣдени, а други бѣха оправдани?

Б. Смилов (нац. л. о): Г. Юртовѣ! Ако има нѣкой оправданѣ и същевременно е билѣ агентѣ на Деклозиерѣ, също Ви заявявамѣ, че и той е предателѣ. Не правя разлика кой отъ коя политическа партия е. Разберете го това.

Г. Юртовѣ (нар. л.): Защо, питамѣ азѣ?

Б. Смилов (нац. л. о): Ама защо сѣдѣтъ билѣ оправданѣ нѣкого си?! Питайте сѣда. Това е сѣдѣ. Ако считате, че върху сѣда е упражнено давление, ако считате, че тѣзи сѣдии сѣ били поставени тамѣ да решаватѣ дѣлото по заповѣдѣ на властѣта, изнесете това, за да заклеимѣ това правосѣдие, което сѣставлява гордостѣ за бѣлгарската държава. Защото, г. г. народни представители, каквото щете да кажете за бѣлгарското правосѣдие, но единствениятѣ институтѣ сѣ здрави устои въ държавата, това е нашето правосѣдие. Падение въ правосѣдието не можете да отбележите, освенѣ сѣ малки изключения, които заразиха режима на дружбашитѣ. Какѣ ми задавате този въпросѣ, когато азѣ не съмѣ сѣдѣ? Но Ви казвамѣ, ако е имало отъ страна на правителството заповѣдѣ или давление, кажете го.

Сега, г. г. народни представители, остава въпросѣтъ за законопроектѣ. Ще ми позволите по този въпросѣ да имамѣ

едно особено мнение. Може би да не го споделяте, но въ всеки случай азъ считамъ, че така, както сж формулирани първият, вторият и третият членове отъ законопроекта, нѣма да дадатъ никакви резултати, нѣма да иматъ никакви юридически последици. Ние ще трѣбва единъжъ завинаги да се откажемъ отъ системата на правене закони *post factum*, защото това е едно законодателствуване, което азъ ще нарека революционно. То е оправдано, напр., отъ гледището на широкитѣ социалисти, както и отъ гледището на дружбашитѣ, които бѣха автори на закона за сѣдене и наказване виновницитѣ за катастрофата, въ който влиза прочутиятъ чл. 4, и на всички други закони. Тѣ си иматъ една доктрина, която оправдава този начинъ на законодателствуване. Но едно законодателствуване на конституционна основа не може да допусне единъ подобенъ текстъ. Защото, г. г. народни представители, трѣбва да знаете, че специалниятъ арбитраженъ сѣдъ не може да се конституира другояче, освенъ по искането на единъ министъръ или на цѣлия министерски кабинетъ, какъвто е въ случая кабинетътъ на Стамболийски. Оказва се, споредъ доклада на г. министъръ Молловъ, че Райко Даскаловъ съ радостъ е съобщилъ на нашия представител въ Парижъ, че Министерскиятъ съветъ приема арбитража. Какъ можете вие по силата на чл. чл. 1 и 2 отъ законопроекта да изправите български граждани да отговарятъ по законитѣ, по силата на единъ диспозитивъ на единъ специаленъ арбитраженъ сѣдъ, чийто решения не могатъ да бѣдатъ задължителни за нашиятъ сѣдилища? И азъ ви увѣрявамъ, че вие ще образувате дѣла, ще похарчите може би 1—2 милиона лева по воденето на тия дѣла, но българскитѣ сѣдилища нѣма да приложатъ този законъ и по сѣщество ще го отхвърлятъ, защото не може да има суброгация по такъвъ начинъ, по какъвто специалниятъ арбитраженъ сѣдъ е решилъ.

П. Палиевъ (д. сг): Суброгацията е по закона.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Г. Палиевъ! Утре българскиятъ гражданинъ ще ви каже: вие, представителитѣ на българската държава, сте отишли на единъ сѣдъ и сте свързали съ едно решение, ами преминахте ли вие презъ Народното събрание? За да се създаде специаленъ арбитраженъ сѣдъ, трѣбва да има решение на българския Парламентъ, защото ще изразходвате известни суми, както сте и изразходвали милиони. Министъръ Райко Даскаловъ писалъ едно учтиво, радостно писмо, за да предаде своята радостъ на българския пълномощенъ министъръ въ Парижъ. Както каза г. министърътъ на финанситѣ, българскиятъ министъръ Райко Даскаловъ е молилъ за арбитражъ, а не че тоя арбитражъ се е искалъ отъ Франция и Англия. Молило се е отъ наша страна за арбитражъ! Можете ли вие да дадете юридическо действие на решението на единъ арбитраженъ сѣдъ, който се е конституиралъ само чрезъ единъ актъ на управление? Ами този арбитраженъ сѣдъ не може така да се конституира.

П. Палиевъ (д. сг): Това е другъ въпросъ, въ разглеждането на който сѣдилищата нѣма да влизатъ.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Чакайте. — Сѣдилищата ще дойдатъ до сѣществото на въпроса и ще кажатъ, че само естествениятъ сѣдъ може да сѣди тѣзи, които сж обвиняеми. Сега ние имаме закони. Вие не можете да правите закони *post factum*. Както вървимъ по системата на тия закони, ще раздрусаме устоитѣ на обществото. Не помните ли, че тѣхнитѣ (Сочи земледѣлцитѣ) закони не отговаряха даже на никакви правни принципи? Не помните ли докѣде докараха страната съ тия закони, които имъ бѣха суфлирани по партизански съображения? И днесъ самитѣ автори на тия закони не се ли убедиха, че така не може да се законодателствува? Азъ ви увѣрявамъ, че държавата ще похарчи нови 1—2 милиона лева за разноси по тия дѣла, а нѣма да вземе нито стотинка, защото ви казахъ, всички дѣла ще бѣдатъ отхвърлени по сѣщество, на законно основание. И азъ бихъ желалъ да се пазимъ отъ подобни суброгации, защото утре ще падне този кабинетъ, ще дойде другъ и вие ще видите какъ тия суброгации ще се обвърнатъ срещу членовѣтъ на стария министерски кабинетъ и въ резултатъ ще имаме едно преследване срещу политически противници. И това е смисълътъ на този законъ — той е личенъ законъ, той не е обща норма. Вие казвате общо, безъ да упоменавате имена, защото не ги знаете, че ще сѣдите агентитѣ на Деклозиера възъ основа на единъ

диспозитивъ, взетъ отъ решението на единъ специаленъ арбитраженъ сѣдъ. Е, та какъ ще можете да ги сѣдите? Възъ основа на сѣществуващата суброгация по закона за задълженията и договоритѣ, вие не можете да възбудите единъ такъвъ искъ.

Ето защо азъ мисля, че това не трѣбва да става. То не трѣбва да става и по друго едно съображение. Голѣма е вината на онзи министъръ, който така лековѣрно е ангажиралъ българската държава съ единъ специаленъ арбитражъ. Това не можеше да не бѣде известно на Райко Даскаловъ, още повече, че той лично е подписалъ контракта съ Деклозиера, като неговъ агентъ. Забележете само едно, че тамъ Народниятъ магазинъ е обвързанъ, но понеже Деклозиеръ е забранявалъ да се свързватъ контракти съ юридически лица, винаги е извиквалъ отдѣлни физически лица и тѣ фигуриратъ въ книгитѣ на съответнитѣ дружества. Та, Райко Даскаловъ, който е знаелъ фактическата страна на работата, който е знаелъ, че тукъ има единъ чисто личенъ споръ между физическо и юридическо лице, какъ е могълъ като министъръ да ангажира държавата да влѣзе като ответникъ въ единъ процесъ предъ специаленъ арбитраженъ сѣдъ въ Парижъ, когато даже съгласно договора, сключенъ между Търговската банка и Деклозиера, ако биха се явили спорове за разрешение предъ арбитраженъ сѣдъ, този сѣдъ би трѣбвало да се конституира въ София отъ лица, посочени отъ една страна отъ Деклозиера, а отъ друга страна отъ самата Търговска банка, като Търговската камара въ София опредѣли суперарбитра?

А. Радоловъ (з. в): Добре, но решението, което е издадено, отрича този договоръ между Търговската банка и Деклозиера.

Б. Смиловъ (нац. л. о): Затова, азъ считамъ, че ако нѣкой трѣбва да отговаря, то е този, който е призналъ този специаленъ арбитраженъ сѣдъ — това е Райко Даскаловъ, това е тогавашниятъ кабинетъ. Защото тия действия на тогавашното правителство трѣбваше да бѣдатъ одобрени отъ Парламента. Какъ можете вие да обвързвате държавата чрезъ специаленъ сѣдъ за изплащането на суми, безъ съгласието на Народното събрание? Това обвързване въ никой случай не може да добие законна сила. Това нѣщо, обаче, не е направено навремето, защото се е правило политика, г. Радоловъ, да се плаща, плаща, за да може да се крепи положението на даденъ кабинетъ.

А. Радоловъ (з. в): Най-малко ние сме плащали.

Д. Гичевъ (з. в): (Казва нѣщо)

Б. Смиловъ (нац. л. о): Вие мълчите не крикайте постоянно, защото досега не можатъ да Ви разбера, разбирате ли нѣщо отъ политика или не. Дори нѣмате и търпението да изслушате единъ Вашъ политически противникъ. Вие не знаете дори да се държите прилично въ Парламента.

Д. Гичевъ (з. в): Вие ще ми четете нотации за държане!

Б. Смиловъ (нац. л. о): Да, защото сте за нотации.

Д. Гичевъ (з. в): Ако Вие разбирате отъ приличие, нѣмаше да излизате на тая трибуна да говорите за българския народъ, който страда отъ послѣдствията на Вашата глупава политика!

Б. Смиловъ (нац. л. о): Вие не знаете да седите даже — седите като въ кафене.

Д. Гичевъ (з. в): Много се перчите, но днесъ трѣбва да плащаме за вашето безразсѣдство! Вие имате още безсрамие да говорите! Вие ще говорите за приличие!

Б. Смиловъ (нац. л. о): Вие сте безсрамникъ, една утайка обществена! Вие не сте излѣзли отъ срѣдата на този народъ, за когото плачете! Вие сте единъ полуграмотенъ човѣкъ, . . .

Отъ земледѣлцитѣ: О-о-о!

Б. Смиловъ (нац. л. о): . . . който не може да се приспособи къмъ новото си положение, че е дошълъ тукъ да прави политика.

Отъ земледѣлцитѣ: Е е-е!

А. Радолов (з. в): Въ всеки случай той не е престъпник.

Председателят: (Звъни)

Б. Смилов (нац. л. о): Г. г. народни представители! Азъ считамъ, че това е една голяма неправда. И азъ ви заявявамъ, че нѣма да гласувамъ за този законопроектъ само затуй, защото не е направено всичко, което може да се направи. Защото тамъ има цивилизация — и въ Парижъ, и въ Берлинъ, и въ Лондонъ — има и Общество на народитѣ, където може да се каже: г-да, това, което се иска отъ насъ, да плащаме по решение на единъ специаленъ арбитраженъ съдъ, не отговаря на никакво право и моралъ; това е една лична афера, една лична сдѣлка, последствията отъ която не бива да се покриватъ отъ джоба на българската държава, която и безъ това е смазана най-жестоко отъ репарационни и други плащания.

Азъ считамъ, че, ако отхвърли това плащане, българското правителство нѣма какво да се бои, че ще падне: при отказъ за плащане, то ще обедини, може би цѣлия български народъ около себе си. Направете опитъ, г. Ляпчевъ, и ако тия правителства, които се представяватъ като носители на право, на редъ, на цивилизация и пр., откажатъ, елате тогава да внесете втори пътъ този законопроектъ, за да гласуваме разхода отъ 144 милиона лева.

Азъ считамъ, г. г. народни представители, че тая практика на плащане, каквото се поиска, трѣбва да се спре. Защото у насъ винаги ни плашатъ съ призрака на победения: „Победенъ си — ще плащашъ!“ Най-сетне ще трѣбва да се туря край на тая политика. Азъ не искамъ да кажа, че трѣбва да бъдемъ войнистени, защото то е абсурдъ, но трѣбва умело и енергично да защитаваме правата си, които сж създадени не току-така изкуствено, но почиватъ на началата, които всеки денъ се прокламиратъ отъ Обществото на народитѣ.

Д. Гичевъ (з. в): Вашата група не се солидаризира съ Васъ — никой не Ви ржкопльска! (Смѣхъ)

Б. Смиловъ (нац. л. о): Ще ми паднете Вие въ ржцетѣ да Ви защитавамъ! Внимавайте! (Смѣхъ всрѣдъ земледѣлцитѣ)

Председателят: Има думата народниятъ представител г. Кръстю Пастуховъ.

К. Пастуховъ (с. д): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Колкото повече слушамъ народнитѣ представители по този въпросъ, толкова повече се убеждавамъ, че дебатитѣ, които се развиватъ, не сж едно забавление на Парламента, както ни подхвърли вчера г. министъръ-председателятъ. Азъ съжалявамъ, че ролята на опозицията въ българския Парламентъ и сега, както и въ миналото, е сведена почти до нула.

Н. Пждаревъ (д. сг): Отъ нея зависи това.

К. Пастуховъ (с. д): Азъ мисля, че това зависи не само отъ нейното поведение — може тя да е допринесла действително твърде много за това — но зависи — и това трѣбва да го съзнаемъ — и отъ държането на болшинството, зависи, г. г. народни представители, отъ съзнанието на всички насъ за значението на парламентаризма и на дебатитѣ въ Парламента. Колкото и да е партизанска опозицията и неприязнено настроена къмъ правителственитѣ мѣроприятия, време е вече болшинствата въ България да съзнаятъ, че при всичко това, опозицията играе една роля и че който иска да умаловажи нейното значение, той подкопава основитѣ на парламентарното управление. Въ конкретния случай мисля, че мнението на опозицията, което е по-свободно поради положението ѝ, може само да ползува българското правителство и българската държава, защото тамъ, където едни сж спънати и не могатъ, не смѣятъ или смѣтатъ за непрактично да издигнатъ гласъ на неодобрение или да бъдатъ по-свободни въ своитѣ сжждения, опозиционнитѣ депутати, които свободно могатъ да изразяватъ народното съзнание и своето гледище, могатъ да бъдатъ отъ полза за нашата страна. Недейте мисли, че една малка, победена страна, като България, е толкова загубена и толкова изолирана, както си я знаемъ ние, за да не може въ никой случай да въздействува рано или късно върху чуж-

дестранното обществено мнение и да получи едно по-добро разположение къмъ себе си. Азъ не съмъ отъ тѣзи, които мислятъ, че Европа гледа снизходително на България особено по паричнитѣ въпроси. Но, отъ друга страна, азъ съмъ винаги оптимистъ. азъ вѣрвамъ на международната съвѣсть и съмъ убеденъ, че възгласи на справедливостъ, на човѣшко третиране, които се чуватъ въ Народното събрание, ще намѣрятъ рано или късно отзвукъ въ нея.

Г. г. народни представители! Въпросътъ е не за едно обикновено юридическо разглеждане на издадената срещу България присъда. Ако би билъ само така сложенъ този въпросъ, най-после можемъ да кажемъ, че тя се дължи, на голѣмото, дълбокото различие въ нашия и чуждестранния менталитетъ, въ нашитѣ понятия за правно съзнание и тия на чуждия свѣтъ, при всичко че и въ свободата на мислене и на действие се трѣбва да има едни граници, защото цивилизацията е изработила, при всичкитѣ различия, общи понятия за право и за справедливостъ и за човѣшко третиране, които понятия, каквато и да е разликата въ психологията на народитѣ, трѣбва да бъдатъ задължителни за всички. (Азъ си припомнямъ думитѣ на проф. Нити, бившиятъ министъръ-председателъ на Италия, въ неговата най-нова книга „За болшевиизма и демокрацията“: „Не се надѣвайте на европейския капитализмъ, предпазвайте се отъ него особено вие, малкитѣ народи, защото капитализмътъ предпочита да ви гледа презъ очилата на капиталиста и колонииста.“) Колкото и да съмъ убеденъ, че въ паричнитѣ въпроси благородството и великодушното падатъ, все пакъ ще се боря съ малкитѣ си сили на дребенъ българинъ за едно справедливо отношение къмъ България. Азъ мисля, че мога да стана изразъ на нашето правно съзнание, което не е български специалитетъ, плодъ на локаленъ патриотизмъ, диктуванъ отъ съображения чисто нашенски, да бжде на насъ добре, а плодъ на една справедливостъ и на едно чувство за право, което е общо и за българския юристъ и за най-видния юристъ чужденецъ. Азъ мога съ прискърбие да констатирамъ, че въ присѣдитѣ, които сж издигнати досега отъ арбитражнитѣ сждилища, е внесенъ твърде много политически елементъ, едно чувство, една склонност на победителя да не се съобразява съ положението на победения, който е лишенъ отъ възможностъ да издигне гласъ на протестъ или да се обясни по другъ нѣкакъвъ начинъ. Обаче, разглежданото решение надминава всички мои съмнения въ това отношение. Азъ съмъ изненаданъ. Азъ съмъ чувалъ и по-рано, че може да дойде денъ да платимъ на Деклозиеръ скъпо, не защото това би било право, но защото победителятъ може да ни го наложи. Накърнено е моето чувство ка българинъ съ този процесъ и съ това решение. Азъ открито го казвамъ. За пръвъ пътъ срѣщамъ решение, което да осѣжда една държава не възъ основа на една правна сдѣлка, а възъ основа на една незаконна, неморална и престѣпна сдѣлка, на единъ подкупъ, даденъ за една целъ не българска, ще кажа за една целъ чужда. Срѣщамъ документи и дори намеци въ самото решение, че въпросътъ не се касае за една редовно организирана търговска сдѣлка, чрезъ която се създаватъ правни отношения между лицата, които сж я сключили, но за единъ политически гешефтъ, за единъ рушветъ, даденъ съ целъ да се вмѣкне България въ война на страната на Съгласението по пътя на корупцията на нейнитѣ политически хора и партии. Ето това е смисълътъ на сдѣлката, която тукъ ни занимава и която е занимавала арбитражния съдъ.

Г. г. народни представители! Въ всички учебници по правото се казва: „задължение, което почива на незаконна, неморална причина, е нищожно“. Който дава пари за подкупъ, който дава пари за комаръ или за друго нѣкакво безнравствено действие, той нѣма право нито да иска обратно сумата, нито да претендира на каквито и да било вреди и загуби. Не е наша задача тукъ да критикуваме, чрезъ единъ обстоятелственъ анализъ, решението на арбитражния съдъ, но това, което се хвърля на пръвъ погледъ, ние не можемъ да го отминемъ.

Г. г. народни представители! Четоха се документи и сега и по-рано, отъ които се установява, че управнитѣ на Франция, Англия и Русия сж се съвѣщавали по какъвъ начинъ да вмѣкнатъ България на своя страна или да погрѣчатъ на тогавашното правителство на Радославовъ да тласне България на страната на централнитѣ сили. Ние всички сме съвременници на тази мрачна картина на нашето минало. Ние безъ да четемъ какво е казалъ Бекендорфъ, Делкасе или Сазоновъ, знаемъ какъ тукъ на мѣстото се

развиваха работитѣ. Ние социалистѣ, които не бѣхме причастни нито въ една търговска сдѣлка, и които споредъ силитѣ си на времето си се борѣхме, доколкото е възможно, България да остане въ положение на неутралитетъ, знаемъ, па и вие знаете, съ какви срѣдства си служеха и двата лагери, за да могатъ да спечелятъ по-голямъ теренъ за себе си въ нашата страна. И Съглашението, и Тройниятъ съюзъ, ни обещаваха голѣми политически изгоди. Съглашението, което подозираше — и не бѣ далечъ отъ истината — че Радославовъ и царъ Фердинандъ желаятъ на всѣка цена да тласнатъ България въ удобния моментъ на страната на централнитѣ сили, се отчая, че ще може да сполучи съ политически обещания — да имаме Македония и други изгоди при намѣсата ни на тѣхна страна — и избра пътя на подкупа, който бѣха избрали германцитѣ спрямо Радославовъ и неговата партия. Истината, г. г. народни представители, е, че и дветѣ страни най-накрая сѣ разбрали, че на Балканитѣ, и специално въ България, най-силно ще подеиствува не политическиятъ аргументъ, а материалниятъ интересъ, подкупътъ.

Д. Гичевъ (з. в): Металическиятъ.

К. Пастуховъ (с. д): И дветѣ страни подкупуваха тѣзи, които имъ се поддаваха. Радославовата група получи подкупъ, но и Съглашението прибѣгна до подкупи, за да отдѣли частъ отъ болшинството на Радославова. Хората на Съглашението си мислѣха, както по тѣхъ, че България се управлява отъ Парламента; тѣ смѣтаха, че Радославовъ ще бѣде бламиранъ отъ Камарата. Тѣ смѣтаха, че Радославовъ трѣбва да свика Народното събрание, за да обяви война на Сърбия, а това нѣщо нѣма да може да направи, защото групата на Генадиевъ ще се отдѣли, и, следователно, правителството ще падне. Затова тѣ сѣ решили, каквото ще да става, да хвърлятъ паритѣ, та дано могатъ да сполучатъ. Тѣ не можеха да знаятъ, че у насъ парламентътъ е фикция, че Радославовъ като усѣти разколебание въ своето болшинство, нѣма да свика Народното събрание, както и не го свика. Той повика мнозинството на частно заседание и обяви тамъ мобилизацията и въоръжения неутралитетъ на България. Така че, подкупътъ, който дадоха съглашенитѣ, не можа да постигне своята целъ, поради безсилието на българския Парламентъ, поради силата на правителството и поради всевластнето на българския дворецъ, който направляваше политиката и дирѣше отъ Народното събрание одобрението на онова, което той начертаваше.

Г. г. народни представители! Въ намѣренито на Деклозиеръ не е било да прави търговия въ България. Това съзнание, че не вършатъ търговия, по моео убеждение, сѣ го имали и мнозина отъ тѣзи, които бѣха негови агенти. Има хора, които добросъвестно, може би да сѣ смѣтали, че правятъ единъ гешефтъ, обаче има и хора, които получиха по 500 хиляди, по единъ милионъ лева и които нѣмаха никакъвъ тефтеръ, нито сѣ закупили храни, защото предизрително сѣ знаели, че тая работа е: кой както се бечердаса, така ще се и нареди. Това е било и въ съзнанието на нашитѣ политици, които сѣ замѣсени въ тая афера.

Е добре, г-да, ако въ България общественото мнение схваща, че характерътъ на тая сдѣлка е такъвъ, какъвто азъ и предшествующитѣ оратори казваме, защо българската държава трѣбва да плаща? Азъ не мога да разбера, какъ причината на задължението може да се смѣсва съ мотивитѣ, съ целитѣ на сдѣлката? Ако причината на задължението е подкупътъ, нѣма значение покупката на хранитѣ. Г. г. народни представители! Доколкото познавамъ методитѣ на чуждитѣ държави, зная, че тѣ старателно избѣгватъ да разкриватъ — разбирайки много добре значението на подобни неморални актове — че сѣ си служили съ нѣкого, че сѣ го подкупвали за каквато и да било целъ. Тѣ знаятъ много хубаво, че ако тѣзи подкупи станатъ известни, моралната имъ свѣтлина ще бѣде засѣнчена твърде много въ очитѣ на международното обществено съзнание. Азъ знамъ, напр., съ какво старание руситѣ, които си служеха съ подкупване на журналисти въ Франция, за да издѣйствуватъ заемъ, отричаха това дори и когато се публикуваха документи, че в. „Матенъ“ или другъ нѣкой вестникъ е получилъ чрезъ Изволски или неговитѣ чиновници по стотина хиляди франка. Тѣ отричаха всичкитѣ обстоятелства, защото разбираха много добре що значи за една държава да бѣде обвинена въ неморално действие.

Въ сегашния двубой, г. г. народни представители, между Русия и Англия и дветѣ страни търсятъ да се обвинятъ въ шпионажъ. Англия хвърли вина на Русия, че упражнява

шпионажъ чрезъ своитѣ агенти въ Лондонъ, въ Китай и другаде, за да вдига революция. А съветска Русия, която най-малко дава видъ, че се бои отъ буржоазното мнение, инсценира процеси, за да установи, че английски агенти, пратени отъ английското правителство, подготвяли контрапретъ или вършили убийства и други престѣпления съ целъ да компрометиратъ съветската властъ. Даже съветското правителство стигна дотамъ, щото сѣ единъ най-новъ процесъ, въ който призова и българина Коларовъ, иска да създаде впечатление, че дори атентатътъ въ църквата „Св. Недѣля“ не е дѣло на комунистѣ, на анархистѣ или на лудетини, които самоглаво сѣ извършили едно ужасно престѣпление, а изтъднение на единъ планъ, въ който участвува английски полковникъ и въ който атентатътъ дори е замѣсено българското правителство, което преди или следъ атентата е знаело за него.

Азъ мисля, че ако е тѣй, нашето правителство е манкирало на своята длъжностъ, каго не е било трѣба овреме за характера на сдѣлката, за да се почувствува малко свѣнь въ срѣдата на тия, които мислятъ, че отъ една държава може да изсмучатъ всички жизнени сокове.

Азъ чухъ тукъ много укори да се направятъ срещу предшественицитѣ на днешното правителство за недобро третиране въпроса. Това е вѣрно. Ние не можемъ да отречемъ отговорността на предшественицитѣ, но най-голяма е отговорността на Радославовото правителство, което вмъкна страната въ една война, въ която шансоветѣ за успѣхъ бѣха твърде малки въ съзнанието на предвидливитѣ хора, и което докара катастрофата на България. Неговитѣ последователи иматъ най-малко морално право днесъ да попочватъ на грѣшкитѣ въ ликвидацията на безумията отъ 1915 г. до 1919 г. Тѣ трѣбва да съзнаятъ голѣмото престѣпление, което се извърши спрямо България чрезъ вмъкването ѝ въ една безумна акция; тѣ трѣбва да иматъ предъ видъ, че това стана не съ съгласието на българския народъ и не по единъ парламентаренъ пътъ, както става, прѣко или косвено, въ всички западни държави, а стана по пътя на една авантюра, защото болшинството въ частно заседание не може да замѣни народното представителство, което само изразява суверенитета на българския народъ. Тамъ е най-голямото престѣпление, отъ тамъ започватъ нещастията на България и тѣ ще продължаватъ, който и да стои тукъ на тая маса. (Сочн министерската маса) Нѣма да ни простятъ хората, че ние бѣхме безумци и се поведохме по ума на авантюристи, за да правимъ една политика, чужда на България и чужда на днешнитѣ победители. Очевидно е, че ще теглимъ, и ще теглимъ твърде много. Азъ не мога да отрека, че при ликвидирането на този въпросъ бившето земледѣлско правителство е направило грѣшки. Но азъ не мога да стигна дотамъ, г. г. народни представители, за да кажа, че Марко Турлаковъ и Райко Даскаловъ, понеже лично сѣ били замѣсени въ Деклозиеровата афера, тѣ сѣ направили всичко, за да може Деклозиеръ да си вземе паритѣ и тѣ да се освободятъ отъ каквато и да е отговорност. Ако това бихъ могълъ да твърдя, азъ ще отида по-нататѣкъ и ще искамъ да твърдя, че и днешното правителство е макирало на своята длъжностъ, защото въ неговата срѣда има хора близки на тая банка, която е служила на Деклозиеръ. (Ржкплѣскания отъ земледѣлцитѣ)

Г. Т. Поповъ (д. сг): Кой сѣ тѣ?

К. Пастуховъ (с. д): Хората на Търговската банка.

Б. Димевъ (д. сг): Г. Пастуховъ! Повторете, че тѣхнитѣ представители начело съ Стамболийски сѣ взели подкупи въ тази политическа афера. (Къмъ земледѣлцитѣ) Чуйте го, какво ржкплѣскаете? Г. Пастуховъ ви порицава — трѣбва да мълчите.

А. Радоловъ (з. в): Като не знаете една работа, недейте приказва. (Пререкания)

Председателътъ: (Звъни) Не прекъсвайте, г-да.

К. Пастуховъ (с. д): Дайте ми възможностъ да се изкажа. Азъ не искамъ да вземамъ ничия страна. Искамъ да бѣда обективенъ. Мисля, че никой отъ насъ не е безъ грѣхове.

Н. Савовъ (д. сг): И като отричате тѣхната виновностъ, казвате, че сте обективенъ!

К. Пастуховъ (с. д): Питате ме, коя е тази банка. Вие я знаете, всички я знаемъ — Търговската банка. И тя бѣ замѣсена, но ще дойда по-късно до това. Теодоръ Теодоровъ направи единъ голѣмъ компромисъ съ себе си, за да спаси приятелитѣ си отъ Търговската банка, г. Буковъ и други, които бѣха клиенти на военния съдъ. Когато Радославовъ въ 1916 г. бѣ предъ блясъкъ, когато опозицията бѣ сплотена, Теодоръ Теодоровъ следъ срещи съ Тончевъ и съ други, направи тукъ декларация, че предъ видъ на трудното положение, неговата група ще гласува не шестъ дванасети отъ бюджета, както искаше Радославовото правителство, а три дванасети, като подслади хапа съ това, Радославовъ да даде декларация, че ще поддържа ушитѣ на повилѣитѣ си чиновници въ новитѣ земи. Разбира се, че за Радославовъ това бѣше най-лесно и той даде съгласието си.

Г. г. народни представители! Грѣшка е било и е, споредъ мене, на бившето правителство, каквито и да сѣ мотивитѣ на това правителство, дето то се е съгласило да предаде Деклозиеровата афера на специаленъ арбитраженъ съдъ.

Б. Димевъ (д. сг): (Къмъ земледѣлцитѣ) Ха сега ржко-плѣскайте!

К. Пастуховъ (с. д): Азъ смѣтамъ, че всѣко едно българско правителство не трѣбва подъ никакви условия да излиза отъ рамкитѣ на договора за миръ, защото и безъ това тѣ сѣ крайно стѣснителни за насъ и съвсемъ благоприятни за другата страна. Ние трѣбва да имаме амбицията прѣко или косвено да обезсилваме явно вреднитѣ клаузи на договора за миръ, а не да създаваме нови стѣснителни. По договора, признатъ е единъ арбитраженъ съдъ, който да разглежда разпритѣ между насъ и чуждитѣ подданици. Ако спорътъ съ Деклозиеръ, не може да се разглежда отъ този арбитраженъ съдъ, никое правителство не може да бѣде извинено, задето си е дало съгласието този споръ да се разгледа. Предпочитателно би било надлежниятъ министъръ да си отиде, отколкото да склони на поведянето на силния, да си отиде дори съ убеждението, че неговиятъ жестъ нѣма да допринесе нищо за разрешението на въпроса. Достатъчно е то да е въ неговото съзнание. Асѣмъ парламентаризмътъ и министерската отговорностъ въ модеренъ смисълъ на думата се състоятъ главно въ съзнанието на човѣка: какъ той долава работата и какъ неговата съвѣсть повелява да реагира срещу една явно крещяща несправедливостъ. Ако министерската отговорностъ остане да я уреждаме, както у насъ сѣ свикнали да я уреждаме — чрезъ наказателни санкции — тежко и горко на управлението на нашата страна и на нашия парламентаризмъ. Ние трѣбва да създадемъ по-голѣма политическа чувствителностъ въ нашитѣ общественици и политици, за да могатъ тѣ, ръководени отъ интереситѣ на държавата, а не отъ интереситѣ на партията, не отъ интересъ къмъ министерското кресло, да излѣзатъ въ оставка, да прогестиратъ, да се чуе тѣхниятъ гласъ. Азъ виждамъ, че тѣ постѣпватъ другаде. Другаде дори не търсятъ доколко единъ министъръ лично е билъ въ положение да промѣни курса на работитѣ. За тѣхъ е по-важно да констатираме обективно, че известенъ министъръ съзнава, че е ималъ неуспѣхъ въ своя замахъ, въ своята политика. Напр., Кайо, въ времето на падането на французкия франкъ, който бѣ въ немилостъ всрѣдъ много политически срѣди, но който минаваше за новъ Некеръ въ очитѣ на французитѣ, най-кратко време министерствува, защото неговиятъ финансовъ планъ и неговата спогодба съ Америка не сполучиха. Той обаче не се запита дали лично е виновенъ за този неуспѣхъ. Той не се запита дали Парламентътъ лично него е дезавуиралъ като единъ човѣкъ неспособенъ, некадѣренъ и неуспѣлъ, поради грѣшки, да извърши едно хубаво дѣло за страната. Не. Той констатира въ съвѣстта си това, констатира го и Парламентътъ обективно, че той има единъ неуспѣхъ и, следователно, трѣбва да си отиде. Тѣй постѣпватъ тамъ.

Ако, г. г. народни представители, можемъ да хвърлимъ вина, че единъ бившъ управникъ не е процедиралъ по начинъ какъвто трѣбва, кѣде е извинението за днешния управникъ, който идва да наследи старото правителство? Това ли е извинението: „Ние сме правителство на България и думата, която предшественикътъ дава, свързва и ония, които идатъ следъ него? Това е и „да“ и „не“. Може да се каже „да“, но може да се каже и „не“. Ваша длъжностъ на свой редъ е, като приемате да продължавате работата

на предшественика си и като не отричате формално, че се дезангажирате отъ поетитѣ ангажменти, по такъвъ начинъ да процедирате — и това се случва, не въ единъ и не въ два случая, всѣки министъръ на външнитѣ работи може да ви изброи нѣколко такива случаи — по какъвъ начинъ да маневрирате, щото най-накрая това, което искате да добиете, да бѣде свършено противоположно на онова, за което сѣ се свързали вашитѣ предшественици. За мене е необяснимо какъ така едно правителство, дошло на властъ на 9 юний 1923 г., и до сега не намѣри време да внесе въ Народното събрание специаленъ законъ, съ който да иска, щото тая разпра да мине презъ специаленъ арбитраженъ съдъ. Не можете да ни убедите, че писмото на Райко Даскаловъ или на другъ министъръ или постановление на Министерския съветъ е достатъченъ ангажментъ за васъ. Г. г. народни представители! Тая работа не е отъ просто естество. България има конституция, България е обвързана съ единъ международенъ притѣснителенъ договоръ, въ който изрично е казано при какви условия може да прехвърлимъ една препирня въ ржцетѣ на единъ арбитраженъ съдъ. България не може да отиде по-нататѣкъ. Изпълнителната властъ, ако уважава народния суверенитетъ, нито за единъ моментъ нѣма право да прекрати тѣзи ограничения и да действува мимо българския Парламентъ. Но азъ виждамъ, че въ нашитѣ правителства менталитетътъ е другъ: „Какво ще ми прави Народното събрание? То ще одобри това, което му поднесе — министерско постановление, законопроектъ или каквото и да било“. И азъ вѣрвамъ, че Народното събрание е можело да го одобри, но защо искате да избѣгнете едни дебати, които ще се развиятъ около тоя въпросъ? Не смѣтате ли, че тия дебати могатъ да ползватъ каузата на България? Зѣщо мислимъ още, че опозицията у насъ има за целъ да клейми правителството и да жертвува България, за да събори своя противникъ? Азъ мисля, че толкова долна опозиция въ България нѣма. Азъ мисля, че у всички ни има вече съзнание, какво по въпроситѣ отъ вътрешната политика можемъ още да споримъ, но по въпроситѣ, които се отнасятъ не до една партия, а до цѣлия български народъ, въ които въпроси се проявява солидарността на всички групи отъ дѣсно и отъ лѣво, защото болкитѣ сѣ еднакви за всички, по тия въпроси, казвамъ, можете да получите добра помощъ отъ всички. Може да има различие въ методитѣ, въ мненията, обаче тия различия трѣбва да ги търпимъ, трѣбва да се научимъ да ги изслушваме и да ги вземаме подъ внимание, защото изказанитѣ мнения сѣ отъ полза за България. Не би ли било отъ полза за нашата страна да се повдигнѣше не сега, следъ издаването на решението на тоя арбитраженъ съдъ, а по-рано, въпросътъ, че ние не можемъ да отиваме на специаленъ арбитраженъ съдъ? Ние имаме принудително установенъ по договора за миръ арбитраженъ съдъ, който е учреденъ отъ победителитѣ, за да гарантира най-добре тѣхнитѣ интереси. Ние не можемъ да ходимъ на единъ съдъ, назначенъ ad hoc, назначенъ за единъ специаленъ случай. Ние можемъ да отидемъ само на единъ редовенъ арбитраженъ съдъ, признатъ по договора за миръ. Една държава, макаръ и победена, се чувствува суверенна въ тоя смисълъ, че се управлява по законитѣ, които тя сама е създала. Тя изпълнява лоялно задълженията, възложени ѝ отъ противника и никоя властъ, никое правителство, никоя сила не може да отиде по-нататѣкъ. Това ще бѣде вече не право, а упражнение на произволъ и на насилие. Нека Европа разбере, че върху бедна и разсипана България се упражнява насилие, за да се реализиратъ вземания, произтичащи отъ една неморална слѣлка, отъ единъ подкупъ. Азъ мисля, че ако нашиятъ гласъ можеше да се чуе по свѣта, все щѣше да намѣри той общественъ отзвукъ. Ако ние бѣхме по-подвижни, можехме да намѣримъ поддръжка и въ европейскитѣ парламенти, можехме да намѣримъ хора на демокрацията, хора на честната правна мисълъ, . . .

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Търсихме ги и изъ срѣдитѣ на Социалната демокрация, но тѣ отказаха.

К. Пастуховъ (с. д): . . . за да услужатъ на една права кауза. Ние не искахме снизхождение, г. министъръ-председателю, ние не искаме опрощаване на вземания, ние искаме да ни съди, тѣй да се изразя, естествениятъ съдъ, не съдъ нашъ, въ България, но оня естественъ съдъ, който победителитѣ ни опредѣлиха, за да разглежда нашитѣ разпривни съ тѣхъ. Ние трѣбва да се научимъ да действуваме въ този

път, чрез общественото мнение, и аз въведам, че ще получим резултати. Всъщност български министър трябва да разреши за себе си въпроса и ако не бъде послушан ако бъде упражнено върху него морално давление — да реагира за свое собствено удовлетворение, като напусне министерството. Какъв е този менталитет, не само въ българските управници, ами въ всички нас да считаме, че министерствуването е някакъв глътък кокъл и който се долови до него, да гледа да не го изпусне. Само у нас питат: Кой ще ме замести и какво ще направи този, който ще дойде след мене. Защо ще питаме това? По-важен е другият въпрос: какво направих аз като титуляр на това министерство, което имаше да провежда една политика; какво трябва да правя, когато претърпя поражение, а поражение е, когато ми наложат нещо въпреки моята воля, въпреки закони, чужди и мистици, и въпреки понятието за правда и справедливост? За собствено удовлетворение аз ще изляза; може да ме задържат приятели, може партията да казва: недейте напуска, защото ще се разнишат племената, защото ще има търкания, или защото ще изтървем кокала; за себе си, обаче, аз трябва да отговоря, че турям общите интереси над частните, над партийните, над личните, над дребнавите и ще действвам тъй, както диктува повелата на моята съвест. Въ всички държави, г. г. народни представители, се практикува този начин на действие. Една Германия — не искам да се сравняваме с нея — която иска да приложи политиката на изпълнение на договора за мир, даде толкова министри въ жертва и то знаете ли какви? Най-много от лъвичарската срѣда, която е за една политика на мир от самото начало и до сега, която се бори да я наложи на Германия, да я наложи на общественото й мнение; тази срѣда даде най-много министри въ оставка, защото, макаръ и лъвичари, поклонници на политиката на мир, макаръ и лоялни и чужди на намбренията за реванш или за събуждане на шовинистически настроения, тѣ срещнаха въ противниците си препятствия. И падаха министри: и Шайдеманъ си отиде, и Мюллеръ си отиде, и д-ръ Вирт и много други си отидоха на свой ред за интересите на Германия. Ние въ България стоимъ съ скръстени ръце. Вие виждате, че и по други въпроси не е могло да се дойде до тамъ — министър да излезе въ оставка; виждате колко е мъчно въобще у нас да се излезе въ оставка.

Г. г. народни представители! Да повдигна още единъ въпросъ, незасенатъ от другите оратори. Азъ не съмъ ималъ възможността много да се справямъ съ него, но пакъ го подхвърлямъ. Държава срещу държава, победена България срещу победителите държави си е видѣла смѣтките въ Ньойския договоръ, определено й е какво трябва да плати на Англия, на Франция, на Сърбия, на Ромъния, на голѣми и малки държави. Ние имаме съ тѣхъ договоръ за изплащане репарации. Ако ние сега пакъ сме принудени да плащаме — махнете, че е отъ подкупъ или отъ редовна търговска сдѣлка — да плащаме, но не на Деклозиера, не на Търговската банка, не на частни лица, а да плащаме на английското правителство, на френското правителство — не знамъ дали не трябва и на руското правителство, защото пъкъ нѣкой подхвърлятъ, че ако държите откъде сж паритѣ, тѣ не сж нито френски, нито английски, а сж хасѣлъ руски рубли — . . .

Министър-председател А. Ляпчевъ: Тъкмо обратното е споредъ цитатитѣ, които г. Петко Стояновъ направи: руситѣ сж оставили онѣзи да плащатъ.

К. Пастуховъ (с. д): Това не е важно.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Това за освѣтление.

К. Пастуховъ (с. д): Благодаря за освѣтленията, но моятъ въпросъ е другъ.

Министър-председателя А. Ляпчевъ: Така е поне споредъ цитатитѣ на Петко Стояновъ.

К. Пастуховъ (с. д): Вземанията-даванията на победените държави съ победителите сж уредени чрезъ тѣ наречените репарации. Вънъ отъ репарациите ние нѣма какво да дължимъ на никоя държава. Това решение *suī generis* не е ли единъ видъ ново репарационно задължение на България, непредвидено въ никой договоръ? Азъ тѣй го схващамъ. Нашата държава нѣма никакви частноправни отношения; нейните отношения сж отъ публиченъ характеръ и

за всичките тѣзи вреди, които тя е нанесла съ поведението си, съ действията си отъ общъ характеръ, тя отговаря чрезъ плащане на репарации. Сега, вмѣсто да се боримъ да намалимъ репарационните си задължения, ние отиваме да ги увеличаваме.

Г. Данаиловъ (д. сг): Г. Пастуховъ! Ще ми позволите да кажа само нѣколко думи. Тукъ въ Народното събрание постоянно се говорятъ нѣща, които не сж вѣрни. Въ случая Вие сте заблудени. Репарационното задължение е едно, а освенъ него, по редица членове на договора за миръ — ако искате да Ви ги цитирамъ — се явяватъ и други задължения за нашата държава: окупационни за войскитѣ, които сж били въ наша територия, реквизиционни, обезщетения на подданица на други държави и т. н.

К. Пастуховъ (с. д): Разбирамъ.

Г. Данаиловъ (д. сг): И слава Богу, че не диятъ всичко.

К. Пастуховъ (с. д): Г. г. народни представители! Азъ вземамъ подъ внимание бележката на г. Данаиловъ. Азъ знаа, сжко както и той, че имаме окупационни, реквизиционни и не знамъ какви си още други, известни и неизвестни, задължения; тѣ не сж се свършили. Така е, но тѣ сж турени въ общото понятие „репарации“.

Н. Падаревъ (д. сг): И сж изброени.

К. Пастуховъ (с. д): Моята мисль не е друга, освенъ да подхвърля предъ васъ, че това е едно вземане въ сущността си репарационно, само че подъ друго наименование.

Г. Данаиловъ (д. сг): То е другъ въпросъ.

К. Пастуховъ (с. д): Тази е моята мисль. Тѣ иматъ много наименования и по различни поводи се явяватъ днесъ едни, утре други, но най-накрая тѣ сж чисто репарационни задължения. Защото, г. г. народни представители, каква вреда е причинила българската държава на нѣкоя държава, когато преди всичко за нея не е било известно, че Деклозиеръ, който се е явилъ като частно лице и е сключилъ сдѣлка съ Търговската банка, влязълъ е въ отношения съ частни лица и т. н., е действувалъ отъ името на правителства нѣкакви си?

Г. г. народни представители! Ясно е прочее, че ако търсимъ отговорности, ние трябва да ги разпределимъ. Споредъ мене отъ отговорностъ не е освободено и сегашното българско правителство и специално министърътъ на финансите и министърътъ на външните работи, които сж имали възможностъ и длъжностъ да третиратъ въпроситѣ. И както тѣ казватъ за своите предшественици, така можемъ да имъ го кажемъ и ние, а съ най-голѣма сигурностъ ще имъ го кажатъ утре тѣхните замѣстници, че не сж умѣли достатъчно да маневриратъ, за да изпълнятъ своя дългъ и да отклонятъ искането България да бъде изправена предъ единъ съдъ *ad hoc*. Тази е отговорността и Народното събрание не може да я отмени. И азъ смѣтамъ, че ще извършимъ единъ актъ на партизанство, ако, така както сме склонни, стоварваме всичко върху гърба на предшествениците, а не виждаме, че продължаваме тѣхното дѣло, толкова повече, че нищо, както казахъ, не прѣчеше на правителството до ноемврий, когато е издадено арбитражното решение или когато е отишелъ въпросътъ тамъ, да сезира Народното събрание. Азъ имахъ случай и другъ пътъ да ви посочвамъ, че пренебрежително се гледа на разните въпроси, които засѣгатъ държавната хазна. По нашите арбитражни дѣла ние се борихме, не бѣхме чути. Мнозина смѣтаха дори, че ние искаме да руинираме българските предприемачи. Боже мой, защо ние ще имаме интересъ да съсипеъмъ българския капиталистъ, защо ще отричаме правото на единъ предприемачъ да получи онова, което му се дължи, защо ще откажемъ, че и той, въ своята областъ, е лостъ за увеличение на националното богатство и за повдигане културата на нашата страна? Но въпросътъ не е само тамъ, въпросътъ е да защитимъ интереситѣ на държавата. Какъ ще искате вие навънъ редовенъ арбитраженъ съдъ, когато бѣхме немарливи къмъ собствените наши арбитражни сдилища, когато не се направи нищо отъ отговорните министри, за да предвидатъ, че можемъ да стигнемъ до скандални решения и о време презъ Народното събрание да се прокара законъ, както сега искате да прокаратъ такъвъ, за да се обезпечатъ интереситѣ на бъл-

гарската хазна? Решенията на нашите арбитражни съдилища по въпроса за валоризацията си противоречат. Чухме декларацията на г. министър-председателя, че ще сезира съдилищата с този въпрос. Аз съм любопитен да зная: къде и какъ ще ги сезира и какъв резултатъ ще има отъ това?

Министър-председател А. Ляпчевъ: Аз съм декларира, че ако е нужно, ще вървим по този редъ; не съм декларира, че ще сезирам Народното събрание.

К. Пастуховъ (с. д): Аз очаквам да изпълните дълга си, да защитите интереситъ на държавата.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Не съм далъ декларация, че ще сезирам за Ваше удоволствие Народното събрание с този въпросъ.

К. Пастуховъ (с. д): Не за мое удоволствие, а за удоволствие на българската хазна, която не може вече да плаща на чиновницитъ си.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Аргументъ отъ юристъ — браво!

К. Пастуховъ (с. д): Защо?

Министър-председател А. Ляпчевъ: Юристъ, който смъсва два съвсемъ отдълни въпроси — едно чисто правно вземане с издължаването на българската държава към нейнитъ чиновници.

К. Пастуховъ (с. д): Аз мисля, . . .

Министър-председателя А. Ляпчевъ: Какво общо има вземането на единъ предприемачъ отъ държавата и неиздължението на държавата към нейнитъ чиновници? Това сж две различни работи.

К. Пастуховъ (с. д): Има това общо, че. . .

Министър-председател А. Ляпчевъ: Аз говоря на юриста Пастуховъ, който цълъ часъ чете нотации по въпроси, които съвсемъ не сж така, както той ги разправя.

Г. Марковъ (з. в): И нищо излишно не е казано.

К. Пастуховъ (с. д): Г. г. народни представители! И като юристъ и като общественикъ азъ заявявамъ, че нѣма нищо по-скандално отъ това — три, четири арбитражни решения да почиватъ на различна база.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Г. Пастуховъ! Не бива така инцидентно да давате сентенции по-големи въпроси.

К. Пастуховъ (с. д): Това е мое мнение.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Инцидентно говорите за Деклозиеровото дѣло и давате една сентенция, че решенията на нашите арбитражни съдилища сж били сж противни едни на други оценки и пр. Въпросътъ е съвсемъ иначе. Вие тамъ ще трѣбва да се справите като юристъ с юристи като г. Малиновъ, като г. Джидровъ и др., които сж били адвокати на държавата и на които, следователно, е било предоставено да подготвятъ цѣлия процесъ, да редактиратъ така наречения помирителенъ листъ, където всички тия нѣща сж уговорени. И вие ми говорите за отговорностъ на министра!

К. Пастуховъ (с. д): Давате ли ми възможност и време да се уясня?

Министър-председателя А. Ляпчевъ: Уяснете се, но се съобразявайте съ времето за говорене, което имате по правилника.

Отъ лѣвицата: А-а-а!

К. Пастуховъ (с. д): Ако ми дадете време, азъ ще Ви отговоря. азъ съмъ сондира, и нѣкои отъ тия юристи, за нѣкои отъ които Вие ми говорите, но и тѣ не сж далече отъ нашето мнение.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Фактъ ли е, че помирителниятъ листъ е редактиранъ и подписанъ отъ тѣхъ?

К. Пастуховъ (с. д): Важно е, казвамъ азъ, какъ г. Ляпчевъ ще изпълни декларацията си.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Ляпчевъ е далъ една декларация, че той, като проучи въпроса и намѣри за нужно да се ревизиратъ тия дѣла, не е Народното събрание, което ще ги разрешава, а има други инстанции. Народното събрание може да се занимава съ този въпросъ само въ единъ случай: ако г. г. арбитритъ сж прекрачили границитъ на тѣхнитъ права, дадени имъ въ помирителния листъ. Това е казалъ Ляпчевъ. Защо заблуждавате Народното събрание и общественото мнение? Г. министрътъ на желѣзницитъ за трети пътъ Ви каза, че помирителниятъ листъ дава право на г. г. арбитритъ да се произнасятъ както за собственото си възнаграждение, така сжщо и да определятъ валоризацията. И тѣзи помирителни записи сж създадени подъ ръководството на тия г. г. адвокати. Това да го знаете добре.

К. Пастуховъ (с. д): Ваше мнение е да смѣтате едно или друго, но азъ съжалявамъ, че нѣмамъ повече време да се спра на туй.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Това не е мое мнение, това сж даннитъ, а Вие като правникъ идвате тукъ да дрънкате тъкмо обратното.

К. Пастуховъ (с. д): Ние не дрънкаме.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Да, да!

К. Пастуховъ (с. д): На съ ни еднакво боли за това, както и васъ ви боли, и всички трѣбва да ни боли. Наша длъжностъ като народни представители е да подчертаемъ кричащитъ несправедливости и несъобразности. Може вие да не ги схващате тѣй, може вие да бждете на друго мнение, но допустнете добросъвестностъ и въ вашитъ противници, а не да мислите, че противницитъ ви сж недобросъвестни.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Е, допускаме, но да знаятъ мѣрка, когато четатъ нотация.

К. Пастуховъ (с. д): Азъ не чета никому нотация, но бихъ желалъ да ми отговорите естественъ ли е, договоренъ ли е този съдъ, предъ който пратихте България да се сжи по Деклозиеровата афера.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Г. Пастуховъ! Предъ този съдъ ние не я пратихме. Вие казахте, че я е билъ пратилъ Радославовъ. Азъ ще Ви кажа друго нѣщо: че и вие, и радикалитъ, и земледѣлцитъ искахте отъ Радославовъ да води една политика на неутралитетъ въ 1915 г. Отъ тамъ започна болката на България, че тогава нѣмаше политически партии съ съзнание за дълга си за управление и, . . .

И. Хрелопановъ (д. сг): И да се борятъ за вземане на властта.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Да, и да се борятъ за вземането на властта — . . . а казваха: „Ние сме за неутралитетъ, но нѣма да се боримъ за смѣкването на Радославовъ, защото това време не е дошло“.

И. Хрелопановъ (д. сг): Това е важно.

Министър-председател А. Ляпчевъ: А времето на България не чакаше.

К. Пастуховъ (с. д): Това е Ваше лично мнение.

Министър-председател А. Ляпчевъ: Това е истината. Така щото, като почнемъ да говоримъ по тѣзи въпроси, ще трѣбва да кажемъ всичко. — А колкото за този арбитраженъ съдъ ще Ви кажа, че както ни наложиха договора за миръ, така ни наложиха и този съдъ. Ако Вие искахте да бжде Вашата речъ целестобразна и да постигне онова добро, което Вие като оппозиция ужъ преследвате, трѣбваше — извинете за думата — да се движите въ рамкитъ

на онова, което е извършено от страна на представителитѣ на правителствата, на агентина и на съдията. Тукъ ви се чете изложение отъ министра на финанситѣ. Отъ него трѣбва да сте разбрали, че всички тѣзи въпроси, които ги повдигате, сѣ повдигани и въ арбитражния съдъ. Азъ не искамъ да стана адвокатъ на противната страна, но ако Вие прочетете чл. чл. 121 и 177 отъ договора за миръ и вникнете много добре въ тѣхното съдържание, ще разберете разликата отъ чисто правно гледище.

Н. Мушановъ (д): Ще я кажемъ.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Да, ще я кажете, ама ще я пледирате тукъ предъ насъ.

Н. Мушановъ (д): Нѣма да я пледираме, а ще кажемъ и нея.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Да, адвокатитѣ ще пледиратъ всичкитѣ страни, но то е адвокатлѣкъ.

Н. Мушановъ (д): Че защо повѣрихте на адвокати да разрешаватъ въпроса?

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Че какво да правимъ? Ще ви слушаме сега, но то е адвокатлѣкъ.

Н. Мушановъ (д): Адвокати сме — какво да правимъ!

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: И ще пледирате каузи, които сѣ умрѣли вече.

К. Пастуховъ (с. д): Вие ги уморявате. — Ние питаемъ: кога министърътъ на външнитѣ работи или другъ нѣкой министъръ ни е занималъ било въ комисията, било тукъ въ пленума, съ тия въпроси, или кога е далъ сведения за мнжнотиитѣ, които вие срѣщате?

Н. Пждаревъ (д. сг): Ами кога опозицията пѣкъ е сезирала Народното събрание съ тоя въпросъ?

К. Пастуховъ (с. д): И вие сте били дълго време въ опозиция, и противъ васъ сѣ говорела така. Защо мислите, че опозицията трѣбва да повдига тѣзи въпроси? Азъ сѣ по голѣмо право бихъ могълъ да кажа, че Вие даяте едно ограничително тълкуванг, за да защитите своитѣ позиции, а не позицитѣ на България. Вие отивате дотамъ, за да доказвате, че вие сте прави.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Защо не внимавате въ онова, което се е изнесло предъ съда?

К. Пастуховъ (с. д): Ние въ всичко внимаваме. Знаемъ Вашето мнение. Азъ зная, че Ви боли, но не разбирамъ защо се лютите тукъ.

П. Якимовъ (д. сг): А вие защо се съединихте съ онѣзи тамъ? (Сочи земледѣлцитѣ)

К. Пастуховъ (с. д): Защо се оправдавате? Какво общо има вътрешната политика съ интереситѣ на България? Това азъ не мога да разбера. Докато българската политика ще се движи все отъ дребнавитѣ интереси за властъ или за задържане на властѣта, а не се издигне да види далечнитѣ интереси на България? (Възражения отъ сговориститѣ)

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Сега, споредъ теорията на г. Пастуховъ, за всичкитѣ арбитражни дѣла ще отговарятъ министритѣ!

К. Пастуховъ (с. д): Азъ съмъ далъ много пжти доказателства за едни лоялни отношения, и най-малко Вие можете да се оплачете.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Това го зная, но съгласете се, че много се увлѣкохте.

К. Пастуховъ (с. д): Разбирамъ Вашето положение, разбирамъ, че Вие може да ни кажете, шемъ не шемъ, подписахме, но съгласете се пѣкъ, че ние не можемъ току-така по поводъ на това да вдигаме рѣжа.

И. Хрелопановъ (д. сг): Вие се промѣнихте, откакто направихте блокъ съ дружбашиитѣ.

К. Пастуховъ (с. д): Ние въ нищо не сме се промѣнили. Кой сѣ кого върви, това нѣма нищо общо съ интереситѣ на България. Това, което Вие разправяте, може да се разправя въ агитационни събрания, а не въ Народното събрание.

И. Хрелопановъ (д. сг): Ляпчевъ билъ виновенъ, а не Стамболийски!

К. Пастуховъ (с. д): И азъ ще ви кажа, г. г. народни представители, че вие недостатъчно защитавате интереситѣ на страната. Вашата политика е да подсладите горчивия хапъ.

И. Хрелопановъ (д. сг): Гледайте нататкъ! (Сочи земледѣлцитѣ)

К. Пастуховъ (с. д): Шо съдържа законопроектътъ по-нататкъ? Азъ идвамъ до втората частъ на законопроекта, именно до онѣзи негови постановления, съ които държавата иска да събере вземанията, за които е осъдена по това дѣло. Преди всичко, азъ тукъ уча, че англичанитѣ сѣ си задържали 40-тѣ хиляди лири, а французитѣ сѣщо така сѣ си обезпечили своитѣ вземания.

И. Хрелопановъ (д. сг): Много работи ще учите.

К. Пастуховъ (с. д): Много работи се учимъ, но, за жалостъ, лоши. Докато ние тукъ споримъ кой има право, кой нѣма, дали да ни осъдятъ, дали да не ни осъдятъ, дали да одобримъ законопроекта или да не го одобримъ, паритѣ излѣзли вече! Каква е нашата работа тукъ? Само да регистрираме актове на правителствена политика ли?

П. Якимовъ (д. сг): И Вие да бѣхте министъръ, пакъ щѣха да ни осъдятъ.

К. Пастуховъ (с. д): Въ кой Парламентъ се процедира така? Всѣко едно съглашение трѣбва да си мине по своя редъ. Каквъ е напр. смисълътъ на днешния законопроектъ? Вие не искате отъ насъ одобрение на решението, то си е окончателно свършено, нали така?

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Свършено е.

К. Пастуховъ (с. д): Вие искате да обезпечите вземанията на държавата спрямо Деклозиеровитѣ агенти. Азъ питамъ: се, изново ли искате това?

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Ние чакаме васъ да чуемъ, какъ ще стане тая работа. Ха да видимъ сега!

К. Пастуховъ (с. д): Ние изслушахме мненията на г. Каранджуловъ, на г. Смиловъ, и на други оратори за характера на законопроекта. Действително, отъ тѣхно гледище, този законопроектъ се доближава повече до манталитета на насъ, лѣвчаритѣ, т. е., че въ нѣкой специаленъ случай може да се дойде до едно съществено отклонение отъ общитѣ принципи на правото за раздаване правосѣдие предъ обикновенитѣ съдилища. Това е така. А щомъ това е така, азъ бихъ билъ съгласенъ съ този законопроектъ, ако мога да получа увѣрение, че действително вземанията сѣ на пжтъ да се удовлетворятъ. Азъ съмъ съгласенъ, че държавата по принципъ, възъ основа на правни бази, създадени било отъ законитѣ на страната, било отъ нѣкакви други основания, произхождащи да кажемъ, отъ самото решение, има право да се обърне къмъ X, У или Z агенти на Деклозиеръ, да ѣ повърнатъ онова, за което е осъдена, но въпросътъ е дали държавата ще получи тѣзи суми отъ тѣхъ.

(Председателското мѣсто се заема отъ подпредседателя А. Христовъ)

За мене особено е важенъ въпросътъ за голѣмитѣ дължници на държавата. Азъ ще спомена пакъ за Търговската банка и ще се уговоря. Нѣкои казваха, че ние искаме екзекуция на банката. Кога сте чували отъ мене да искамъ екзекуция на Търговската банка? Защо трѣбва да разсипемъ една банка? Не ние повдигаме този въпросъ, а вие. (Къмъ сговориститѣ) И когато го повдигате, ние искаме да знаемъ какво мислите, докѣде мислите да оти-

дете, за да бъде работата сериозна. Най-лошото ще бъде, ако това бъде само един прахъ въ очитъ.

Председателстващъ А. Христовъ: (Звъни) Г. г. народни представители! Тръбва да ви съобща печалната вестъ, че преди нѣколко часа се е поминалъ единъ отъ нашитъ видни философи, социологъ, дълбокъ мислителъ и всестраненъ писателъ, Стоянъ Михайловски. Моля да почетемъ неговата висока паметъ съ ставане на крака, като кажемъ „Богъ да го прости!“ (Всички ставатъ на крака и произнасятъ: „Богъ да го прости!“)

Продължавайте г. Пастуховъ.

К. Пастуховъ (с. д): Г. г. народни представители! Въпросътъ за Търговската банка излиза на сцената самъ по себе си отъ правителството. Наша длъжностъ е да видимъ, какъ се слага той. Когато се повдигна въпросътъ за нея тукъ, азъ чухъ единъ апострофъ на г. Губидѣльниковъ, който въ мене породилъ съмнение за сериозността на работата. Той, който е близъкъ до тази банка, подхвърли: „Какво ще стане, ако тѣзи банки сж си уредили по-рано въпроситъ съ Деклозиеръ?“ Азъ чувамъ, че имало нѣкаква си сума — въ подробности не знамъ работата — отъ 3 милиона лева, навремето секвестрирана, освободена въ 1920 г., за която е предявена претенция, и въ арбитражния съдъ ние сме осъдени за около 40 милиона лева наши пари, съ право да ги прихванемъ отъ Търговската банка чрезъ обратенъ искъ. Е добре, но подхвърля се, че будъто-би, тая банка имала уредени вече вземанията си съ Деклозиеръ. И ако утре тя представи документи за това, нѣма ли да бъде срамно за българската държава да води единъ процесъ, и да излъзатъ да я обвиняватъ тогава, че тя иска да екзекутира една банка, безъ да е убедена въ сериозността на вземането си? Изученъ ли е тоя въпросъ отъ надлежното министерство по-рано или сега? Защото спокойствието по тоя въпросъ поражда у мене съмнение. Наистина, г. г. народни представители, въ втората частъ на законопроекта г. министърътъ на финанситъ казва, че ще се обърне срещу частни лица и срещу юридически лица, и тукъ се визира Търговската банка и всѣка друга банка. Обаче въ първата частъ отъ мотивитъ на законопроекта, въ която се излага п. 4 отъ присъдата на арбитражния съдъ, е казано, че правителството има право да встъпи въ правата на Деклозиера и на Българската търговска банка срещу длъжниците и агентитъ на Деклозиера. Какво се иска да се каже съ това? Азъ не вземамъ отговорностъ върху себе си изчерпателно да дамъ отговоръ на тоя въпросъ. И аслъ не е хубаво тукъ, въ Народното събрание, каквито и съмнения да имаме, да вземаме явно една или друга страна, защото ако най-накрая работата отиде въ съда, тогава тия мнения, които — трѣбва да го изповѣдамъ — не сж основани напълно на всички факти, но сж много или малко мнения повърхностни, могатъ да влияятъ на съдийското убеждение. И затова азъ се предпазвамъ да кажа едно или друго. Азъ искамъ да се ограничи. За себе си имамъ мнение, но, пакъ декларирамъ, това мнение не претендирамъ да е изчерпателно и напълно обективно, защото не съмъ запознатъ съ подробноститъ на въпроса. Обаче туй, което ми се хвърля на пръвъ погледъ — азъ по него говоря — е: що трѣбва да разбираме подъ „преследване агентитъ на Деклозиера и на Търговската банка“? Това значи, че Търговската банка и Деклозиеръ се покриватъ въ тази частъ. Това значи, че тѣ и двамата сж действували отъ страна на Съглашението — било, че договорътъ между Търговската банка и Деклозиера е действителенъ, било, както се твърди, че той е фиктивенъ. Но същината е тамъ: да се преследватъ агентитъ. Така ли е? Азъ бихъ искалъ тоя въпросъ да бъде изчерпателно разгледанъ и разрешенъ, защото се хвърля съмнение, защото утре могатъ да ви кажатъ: ето по отношение на кого вие, нашитъ замѣстници, имате права на регресенъ искъ — не срещу тия юридически лица и не срещу Деклозиера, а срещу хората, съ които тѣ сж влѣзли въ нѣкакви връзки по закупуването на хранитъ. Тѣ сж: Андрей Шаренковъ, Найдень Комановъ и други знайни и незнайни, цѣла мрежа отъ агенти и подагенти, които трѣбва да бъдатъ теглени подъ съдъ, спрямо които трѣбва да доказвате правата си, да изслушвате възражения, да се ангажирвате въ процеси не винаги за голѣми суми, които процеси ще продължаватъ съ години.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Хранитъ сж изети отъ тѣхъ, а ние сме осъдени за хранитъ.

К. Пастуховъ (с. д): Разбирамъ. — Но главниятъ въпросъ е другъ. Споредъ мене, този законопроектъ би ималъ реално значение, ако отъ самото начало би напѣтилъ къмъ лица, било юридически, било физически, които иматъ крупни пера, за да можете да вземете що годе, а не да разкарвате български граждани, отъ които нѣма, какво да вземете.

К. Кънчевъ (д. сг): Какъ може да се прави такава разлика? Съ какво ще го обосновате? Който е взелъ една стотинка, трѣбва да се отчете предъ държавата. На какви юридически и морални мотиви ще основате това различие? Може ли това да се основава само на съображението, че сумата е малка? И единъ левъ да дължи, и единъ милиардъ да дължи — все едно.

К. Пастуховъ (с. д): Азъ после ще Ви отговоря, защото азъ съмъ мислил по този въпросъ. — Ако, г. г. народни представители, действащиятъ законъ не дава право на акция спрямо известни лица, можете ли да получите това право по силата на едно решение, издадено отъ единъ арбитраженъ съдъ? Смѣтате ли, че това решение само по себе си дава право на регресенъ искъ, и че нашитъ съдилища ще сж длъжни да се подчинятъ нему, а не да се съобразятъ съ разпоредженията на българскитъ закони?

К. Кънчевъ (д. сг): То е другъ въпросъ вече. Значи вие сочите на единъ отводъ.

К. Пастуховъ (с. д): Азъ после ще Ви отговоря, защото както се отговаря съ законопроекта: че арбитражниятъ съдъ, като получава 144 милиона лева, за да ни подслади хапъ, намѣрилъ за добре да ни каже: вие пъкъ ще гоните длъжниците си X, Y, Z, каточели чрезъ самото това съждение на този съдъ се създаватъ права на българската държава, които тя ще реализира съ сигурностъ спрямо длъжниците на Деклозиера и на Търговската банка. Може да се дойде и до отрицателенъ отговоръ. Азъ бихъ искалъ — и затова повдигамъ тия въпроси — да бъде уяснено народното представителство не въ публично заседание на Събранието, а да бъде уяснено въ комисията. Другаде въ подобни случаи хората процедуратъ малко по-друго-яче. Защо да криемъ — тукъ е въпросътъ да обезпечите вземанията си срещу опредѣлени лица. Ние ги знаемъ, комисията ги знае, а министърътъ трѣбва обязательно да ги знае. Това не е единъ законъ за бъдещи действия или за неопредѣлени акции; това е единъ законъ, за който съ достатъчно основание се възражава, че има характеръ и на съдебно решение. Е добре, ако той има такъвъ характеръ, трѣбва съ по-голъма сигурностъ да се процедира, да се действува; трѣбва съ по-голъмо основание държавата да има увѣреността, че непременно ще излѣзе победителъ въ процеситъ, а не да дойдемъ до положението да бъдемъ бламирани отъ нашитъ съдилища, не да дойдемъ до положението да ни обвиняватъ — сега вие нѣма да обвинявате, но докато се свършатъ процеситъ, ще дойде друга Камара, ще се създадатъ други настроения — когато съдилищата не издадатъ решения, каквито е очаквало обществото по поводъ предлагания законопроектъ, че тукъ се е вършило по-скоро едно замазване на очитъ, за да се преглътне по-леко горчивиятъ хапъ, правило се е, както казватъ, партизанство и вършило се е, бихъ казалъ, несериозна работа. Азъ не желая да се върши несериозна работа. Никой не е противъ, това е и наше желание, да се прибере всичко, което, криво или право, държавата е задължена да плати, но то трѣбва да се прибере съ пълна увѣреностъ и съ пълно знание. Другаде хората биха направили следното: правосъдната комисия или една специална, не за 24 часа, както у насъ се прави, не за 2 дни, не дори да не ни се раздадатъ измѣненията, подъ предлогъ, че сж маловажни...

Н. Пждаревъ (д. сг): Нали ви се раздадохъ?

К. Пастуховъ (с. д): Подъ раздаване азъ разбирамъ не когато вдигнемъ гюрултия да ни се раздадатъ — следъ дѣждъ качулка.

И. Хрелонзновъ (д. сг): Раздадохъ се, когато му е било редъ да се раздадатъ.

К. Пастуховъ (с. д): Нѣма нужда да се отклоняваме, то е маловажно.

И. Хрелопановъ (д. сг): Като е маловажно, защо ревете тогава.

К. Пастуховъ (с. д): И 24 часа не стигат за такава работа. Моята дума е, че би тръбвало една специална комисия обстоятелствено да изучи работата. Тази работа съ седмици тръбва да бъде изучавана, тя заслужава да се пратим хоса това време. Отъ юридическа гледна точка тръбва да бъде проучено и отъ фактическа страна. Ако не се докладват имената на длъжниците въ Народното събрание, за да се не пишатъ въ дневниците, поне тръбва да ни бъде ясно горе-долу, къмъ кои длъжности държавата смѣта сериозно да се отнесе, та, когато отиде работата въ съдилищата, да не бъдатъ тѣ поставени въ трудно положение. Защото работата ще мине отъ окръжния съдъ въ апелативния съдъ, ще отиде и въ Върховния касационенъ съдъ, дето ще тълкуватъ закона, и дето едно формално опущение може да стане причина да се повърне процесътъ за ново разглеждане, да се заплати работата, докато се забрави, докато се затръгнѣ, и държавата да не получи нищо.

Прочее, азъ бихъ желалъ по този начинъ да се действа, а не само да се каже, че имаме право на обратенъ искъ спрямо тѣзи и тѣзи, които сѣ били агенти на Деклозиера.

Г. г. народни представители! Въпросътъ за курса, за валоризацията не е маловаженъ въпросъ. Мислите ли, че като е осъдена държавата въ златни франкове, безъ друго нашиятъ съдилища, възъ основа само на принципа „ще ми повърнете това, на което съмъ осъденъ“, ще се отклонятъ отъ своята константна практика за плащане въ български левове, безразлично какво пише въ договора: златни левове, лири или каквато и да било друга монета.

Всякиятъ тия въпроси вне виждате, че сѣ трудни, че за тѣхъ се иска време, че обстоятелствено тръбва да бъдатъ проучени. Не тръбва, следъ като се заведатъ процеситъ, да се внасятъ измѣнения въ закона.

Въ подробности на всички тѣзи въпроси азъ се отказвамъ да влизамъ, бихъ искалъ само г. министърътъ да направи съответна декларация, за да разясни тъмнитъ пунктове въ неговото изложение, както и въ мотивитъ на законопроекта.

Тѣй че и втората частъ не е тѣй лесно проходима, както си мислимъ на пръвъ погледъ. По принципъ може да се приеме, обаче тя тръбва да бъде разработена и въ подробности, за да добие действително едно значение правно, каквото отъ всички страни се мѣчимъ да дадемъ на този законопроектъ. Ето отговорътъ отъ наше гледище на тия два въпроси, които се повдигнаха въ връзка съ законопроекта.

Съжалявамъ, най-накрая, че ние не бѣхме сезирани съ въпроса своевременно, че, както е ставало винаги по-рано, така и днесъ, Народното събрание *post factum* е сезирано и очевидно е, че нему не остава друго, освенъ опозицията да изкаже своето мнение, а правителственото болшинство да гласува законопроекта, както му е предложенъ. Но азъ бихъ молилъ другояче да процедираме. Всѣко едно правителство, всѣко едно мнозинство, всѣка една Камара може да отговори: какво да правимъ, другъ изходъ нѣма. Да се мѣчимъ, когато сѣ възможни поне въ проектъ изходитъ, да ги сложимъ тукъ на разглеждане, а не да оставаме да куцаме подиръ свършенитъ факти. (Ръкоплѣскания отъ социалдемократитъ)

Председателствуващъ А. Христовъ: Има думата народниятъ представителъ, г. Никола Мушановъ.

Н. Мушановъ (д): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Представенъ ни е за разглеждане законопроектъ за ликвидирание на прочутата Деклозиерова афера. По моето разбиране този законопроектъ повдига този въпросъ. Първиятъ въпросъ е чисто политически — за отношенията на партиятъ спрямо управлението на г. Радославовъ презъ 1915 г., вториятъ въпросъ, пакъ политически, е за дейността на българскитъ правителства по създаването на арбитража и отъ създаването на арбитража до произнасянето на решението отъ арбитражния съдъ, и третиятъ въпросъ е за уреждане на частноправнитъ отношения между държавата, която замѣства кредиторитъ, и българскитъ граждани, замѣсени въ тази афера. Последниятъ въпросъ е чисто юридически въпросъ, отъ частното право. Тръбва да разгледаме тѣзи три въпроси, ако искаме сериозно да дадемъ мнението си по законопроекта.

Азъ не желая да говоря по първия, чисто политически въпросъ. Не бихъ желалъ сега да възпроизвеждамъ всички ония спорове, които сме имали и да повтарямъ онова, което съмъ казалъ на времето, защото съмъ единъ отъ съвременниците на събитията отъ 1915 г. Демократическата партия никакъ не вѣрваше на въоръжения неутралитетъ на г. Радославовъ, никакъ не вѣрваше, че политиката съ централнитъ сили ще ни доведе до добъръ край. Не отъ егоизъмъ ще тръбва да подчертая, че ония, които минаваха на времето за най-голъми антантофили, никакъ не фигуриратъ между тия, които подкупва Антантата.

Министъръ Ц. Бобошевски: (Възразява нѣщо)

Н. Мушановъ (д): Моля Ви се, не е сега този най-важниятъ въпросъ. Не мислете, че ще оставя народняцитъ назадъ. Не се бойте. Азъ ги знамъ, че сѣ антантофили.

Разглеждайки отношенията на партиятъ спрямо голѣмитъ въпроси тогава въ свързка съ политиката на чуждитъ държави, които сѣ гонили тукъ въ България свои интереси, тръбва да констатирамъ, че досега не е споменато името на демократъ, който да е билъ повлиянъ съ подкупъ да спредѣли поведението си или поведението на своята партия. Ние ли бѣхме прави или ония, чиято политика защита тукъ г. Смиловъ, който каза, че нѣмало другъ пътъ за България, освенъ онзи, който тя избра, защото интереситъ на България, особено на българското племе изисквали непременно да отидемъ съ централнитъ сили, историята ще си каже думата. Почти 12 години се минаха отъ тогава, много се е говорило по стѣгди и мегдани и се е правило съ тоя въпросъ партизанска политика.

Въ случая мене не ме интересуватъ партийнитъ въпроси, и ако, въпрѣки това, азъ се спирамъ на нѣкои отъ тѣхъ, то е само за това, защото тѣ сѣ имали значение за присъдата на арбитражния съдъ. Да ме простатъ уважаемитъ господа, които говориха преди мене, обаче, никой не е вникналъ въ същината на арбитражното решение, за да види, какъ арбитърътъ бѣга най-много отъ подозрението, че тази сдѣлка е единъ подкупъ. Четоха ни се тукъ телеграми, че политиката на Франция била такава, че политиката на Англия била такава, че единъ нашъ дипломатически представителъ, Цокковъ, билъ далъ идеята чрезъ парични срѣдства да се накара частъ отъ правителственото болшинство да възприеме политиката да се върви съ Съглашението. Четоха ни се нелеснитъ отзиви на чужди държавници, които смѣтали, че въ България има политически хора, които съ подкупъ биха могли да измѣнятъ политиката, която биха следвали безъ подкупъ. Това е тѣжна история отъ миналото, която на менъ не ми прави впечатление, защото тръбва да бждемъ наивници да смѣтаме, че държавитъ, които бѣха хвърлили вече своя жребий, ще правятъ изборъ въ срѣдствата, за да спечелятъ съюзници. Това бѣше въ 1915 г., когато европейската война бѣше въ разгара си; въ него време и съглашението и централнитъ сили гледаха да увлѣкатъ на своя страна неутралнитъ държави.

Н. Пждаревъ (д. сг): Тия работи ставатъ презъ януарий.

Н. Мушановъ (д): Какъ презъ януарий?

Н. Пждаревъ (д. сг): Телеграмитъ, които прочете г. Смиловъ, сѣ отъ януарий.

Н. Мушановъ (д): Искамъ да кажа, че никой политикъ не може да се чуди на това, че воюващитъ тогава държави сѣ употребили честни и нечестни срѣдства, за да привлѣкатъ на своя страна неутралнитъ държави; да намѣрятъ хора, чрезъ които да постигнатъ своитъ цели. Ние не сме нито въ война, нито въ мобилизация, когато се употребяватъ всички тия срѣдства, за да се увлѣкатъ частъ отъ българскитъ политикани. И не е тайна за никого — това ще намѣрите даже въ мотивитъ на арбитражното решение — че сѣ били дадени пари отъ Антантата да се закупятъ храни въ България, за да се заинтересоватъ селскитъ маси. Ясно е, че съ тази търговска сдѣлка се е гонила една политическа цель. Какво тръбваше да бжде поведението на българския политикъ или на българския гражданинъ? Тукъ сме въ споръ. Едни смѣтатъ, че въ съзнанието на нѣкои видни политици, които сѣж участвували въ тази сдѣлка, и които сѣ знаели политиката на антантата, е било, че сѣ получили подкупъ. Други поддържатъ, че е имало невинни хора, въ този споръ нѣма защо да се внася партизанство. Ясно е, че

държавитъ отъ Съгласението чрезъ Деклозиеръ и съ своитъ пари сж искали да фаворизиратъ въ България хора и течения, които тѣ сж предполагали, че могатъ да взематъ на своя страна. Нещастieto за съгласениитѣ е, че не можяха съ пари да обърнатъ политиката на България. Нима имъ у насъ хора, даже отъ срѣдитѣ на ония партии, които се ви-зиратъ, които да не се възмущаватъ и които да не смѣтатъ, че не е порядъчно единъ гражданинъ да вземе срѣдства на една чужда държава, която чрезъ тия срѣдства иска да го впрегне въ своята политика? Азъ чухъ отъ хора на Земледѣлския съюзъ, чухъ и отъ тогавашни стамболовисти, които казаха, че това е непотчено и че не може отъ гледна точка на морала такава една сдѣлка да се счита за почтена. Военниятъ сждъ, който разглеждаше това дѣло, искаше да намѣри измѣна и предателство и искаше да прави разлика между ония, които имаха качеството на народни представители, и ония, които сж търговци по професия. И той освободи тѣзи, които бѣха търговци, смѣтайки, че това е частна работа, а осжди нѣкои народни представители, като смѣташе, че такава една търговия е несъвмѣстима съ качеството на народенъ представитель.

Н. Паздаревъ (д. ст): Юртовъ не бѣше народенъ представитель.

Н. Мушановъ (д): Но и сждътъ не бѣше последователенъ до край, защото осжди г. Юртовъ, който е действувалъ като търговецъ. Такава бѣше присждата на тогавашния воененъ сждъ.

Така щото, г-да, нѣма защо да споримъ, че отъ гледището на обикновения моралъ е вършена една непотчена работа. Г. Радославовъ се възползува отъ нея, за да иска, съгласно съ общественото настроение по него време, да постигне свои политически цели. Той арестува известни депутати, за да може да си осигури болшинството въ Народното събрание, още повече че той имаше едно малко и несигурно болшинство съ депутатитѣ турци отъ Юмюрджинския окръгъ. Радославовъ изобщо използваше тогава всичко, което благоприятствуваше на неговата политика. Нѣма защо да бжде скрито за нѣкого, че политиката на Радославовия кабинетъ бѣше опредѣлена много по-рано, и че всичкитѣ агитации на опозицията никакъ не го стрѣскаха — нито ходенето на опозиционнитѣ водители при царя, нито общественото мнение, което въ негово време се надигаше противъ войната; той си вървѣше въ своя пъть. И азъ си спомнямъ единъ случай, който е възпроизведенъ въ съчинението „Eté bulgare“ отъ Дюнанъ, което съчинение на времето си „заправи голѣмъ шумъ“. На 14 юлий 1915 г., празникътъ на французката република, азъ се случихъ въ французката легация, когато Радославовъ, заедно съ Рачо Косевъ, главенъ секретаръ на Министерството на гншнитѣ работи, трѣбваше да поднесе на французкия представитель поздравленията на българската държава. Когато Радославовъ влигаше чашата да пие за победата на французкото орѣжие, азъ не можахъ да се въздържа и казахъ „in vino veritas“, а той се само позасмѣ. Радославовъ се радваше на неутралитета на земледѣлцитѣ, бѣше доволенъ отъ всички, които бѣха за неутралитетъ, понеже не прѣсеча на неговия въоръженъ неутралитетъ, който въ сжщностъ бѣше една подготовка за война. Въпросътъ за войната бѣше отъ него много по-рано решенъ. По-последнитѣ събития разкриха това нѣщо. Свършвамъ съ този въпросъ.

Политическиятъ моралъ, г. г. народни представители, е нѣщо доста относително. Правъ е г. Юртовъ, като казва, че, ако България бѣше тръгнала съ Съгласението, и младитѣ български генерации видѣха, че нашата държава се простира отъ устието на Дунава до Шаръ и Егейско море, тѣ щѣха тогава да дириятъ г. Юртовъ и да му викатъ: „Браво, ето една политика, която има резултати“. Безъ да бждемъ макиавелисти, често пѣти моралността на известенъ актъ се опредѣля отъ неговитѣ резултати, особено въ политиката и въ войната. Ако имаше тия резултати, за които ви казахъ, нѣмаше тогава никой да дири, дали морално или неморално е било действието на г. Юртовъ или на други, на които чужди държави сж дали пари. Обаче опредѣлянето на нашата държава на страната на централнитѣ сили даде тоя резултатъ, който имаме днесъ: провалянето на националния идеалъ. Азъ винаги съмъ казвалъ, че следъ събитията глупицитѣ сж най-умнитѣ. Лесно можемъ, г-да, да се връщаме къмъ миналото и да обждаме въпроситѣ. Това сж въпроси политически и партийни, които въ бждеще могатъ пакъ да се сложатъ на разглеждане. Азъ на тѣхъ сега слагамъ точка. За мене е важно да констатирамъ, че Декло-

зиеръ, който тогава може-би е билъ агентъ-представителъ на съгласенскитѣ държави, имаше отношения търговски съ български подданици, отъ които искаше да закупи храни. Тѣзи сж фактитѣ. Иде войната. Чуди се г. Смиловъ, защо Деклозиеръ си отива на 10 септемврий. Защото той знаеше, че се обяви мобилизацията. Спомнямъ си трагичнитѣ дни, които живѣхмъ по него време, когато г. Малиновъ бѣше ходилъ при царя и при съгласенскитѣ представители да ги моли да чакатъ, да не бързатъ да напускатъ София, защото може-би събитията ще се обърнатъ. Знаете, какви бѣха последицитѣ за Сърбия отъ туй закъснение съ 2—3 дена. Още тогава се сждѣше така. Но чужденцитѣ, подданици на съгласенскитѣ държави, искаха така да си наредятъ смѣткитѣ, че да могатъ да се гарантиратъ и да не бждатъ опропадени отъ войната. Деклозиеръ, виждайки тази опасностъ, намѣри едно българско учреждение, на което прехвърли всичкитѣ си вземания и си отива. Войната, за нещастие, се свърши въ наша вреда. И съгласно Ньойския договоръ Деклозиеръ, като частно лице, на което интереситѣ сж увредени отъ българската държава, която бѣ въ война съ неговата държава, има право да иска обезщетение на своитѣ интереси. Тѣй се поражда дѣлото на Деклозиера предъ арбитражния сждъ. Какво става, г. г. народни представители, сега по този сждъ — това е най-сжщественниятъ въпросъ. За да може да се разясни този въпросъ, азъ ще ви кажа — и вчера имахъ честта да ви прочета нѣщо, а пѣкъ и вие помните дългото обстоятелствено изложение на г. министра на финанситѣ — какъ се развива арбитражниятъ сждъ. Заведка се дѣлото предъ арбитражния сждъ не отъ Деклозиера, а отъ Жодонъ, ако се не лъжа, представителъ на французкото и английското правителства. Въ исквата молба тия две държави искатъ отъ българското правителство — представителъ на българската държава — да имъ се заплатятъ 10.800.000 французски франка, 209 хиляди английски лири и още обезщетение за вредитѣ, които сж трѣпѣли агентитѣ на Деклозиера презъ време на войната. И сждътъ се мотивира. Въ Българската търговска банка сж постъпили отъ Креди Лионе само 10.800.000 франка, а отъ английското правителство или отъ нѣкоя английска банка не е постъпила никаква сума. Тѣй е мотивирано решението. То е много интересно. По-нататъкъ ще видимъ какви доказателства има, че тия 209 хиляди английски лири сж внесени отъ английското правителство въ българската държава. Такива доказателства сждътъ нѣма. И ще видите, какъ хитро, силаейки се на нашитѣ партийни спорове, арбитражниятъ сждъ взема обвинителния актъ срещу нашитѣ подданици, за да си създаде теория и да обоснове своето решение. Такъвъ е искътъ. Българското правителство прави възражения въ писмения отговоръ, като казва: първо, английското и французкото правителства нѣматъ право да завеждатъ процесъ, защото Деклозиеръ е действувалъ лично; второ, има договори за цесии отъ страна на Деклозиера къмъ Българската търговска банка, и тия правителства не могатъ да сждатъ българската държава, защото това право има Търговската банка, която е цесионеръ; и трето — единъ въпросъ много важенъ, на който обръщамъ внимание и върху който повече ще се спра — че арбитражниятъ сждъ нѣма право да сжди българската държава, защото тя не може да отговаря срещу правителства на чужди държави предъ арбитраженъ сждъ. И по тия три възражения, сждътъ взема следното решение. Деклозиеръ — казва сждътъ — е билъ само единъ пълномощникъ, той е действувалъ отъ името на двѣтъ правителства, всички сдѣлки сж за смѣтка на респективнитѣ правителства, защото тѣ сж дали паритѣ, които Деклозиеръ е внесълъ въ банцитѣ. Следователно, Деклозиеръ не е истинското лице, което е контрактирало, той е само единъ представитель. И затова взематъ преписъ отъ обвинителния актъ и отъ всички дебати и пледоарии, които сж ставали предъ военно-полевия сждъ и отъ пледоарията на г. Смиловъ, какво той казва, и казватъ: „Ето всичкитѣ доказателства, че навремето и българската държава, и българското общество, и всички смѣтатъ, какво Деклозиеръ е билъ подставено лице, а истински контрагенти сж французкото и английското правителства“.

По втория въпросъ сждътъ казва, че Търговската банка не е никакъвъ представитель, защото цесията, която е направена, е фактивна; тамъ нѣма истинска сдѣлка; и за туй, като взема обвинителния актъ отъ сждебното дѣло, което се води тукъ, събира доказателства, изходящи отъ нашата страна въ процеса, за да установи, че Търговската банка представлява своитѣ собствени интереси, и че прехвърлянето на Деклозиера, което се чете отъ Смилова и отъ Юртова, е една фикция. И сждътъ казва: „Ето защо ва-

шийт отводъ, който вие правите, че Търговската банка трѣбва да води процесъ срещу васъ, е неоснователенъ; право е този процесъ да се води отъ страна на държавитѣ.

И по третия и последенъ въпросъ сѣдѣтъ казва: „Българската държава се е съгласила да подложи този въпросъ на арбитражъ. Веднажъ странитѣ сѣ се съгласили на арбитражъ, ние ще гледаме процеса“.

Това сѣ основанията на арбитражния сѣдъ. Накрая решава и осѣжда българската държава, но не възъ основа на исканията, които сѣ представени въ исковата молба, не възъ основа на туй, че сѣ внесени въ Търговската банка 10.800.000 французки франка, нито че английската държава е внесла 209.000 лири стерлинги, защото и сѣдѣтъ разбира, че въ тия въпроси има преплетена много политика, че има пропаганда. Не знае, които сѣ чели преписката, дали сѣ забелязали, но мене ми обрѣна внимание това, че сумитѣ, които фигуриратъ тамъ, 16 милиона и нѣколко хиляди лева по смѣтка на Българската търговска банка, не може да се приеме, че всички сѣ отишли за покупка на стока, на храни, защото измежду тѣзи вноски има много такива голѣми суми, които сѣ послужили да заинтересуватъ въ предприятието разни видни личности. Затова за база за осѣждането на българската държава не може да се вземе само тази смѣтка. И арбитражниятъ сѣдъ действително се пази отъ упрѣка, който може да му се направи, че осѣжда българската държава за суми, дадени отъ чужди държави за подкупъ на наши видни хора. Фактъ е, че сѣдѣтъ казва, че не може да го вземе за база за осѣждането обстоятелството, какво въ тѣзи 16 милиона лева има суми, които сѣ дадени на видни личности, и обрѣща решението си въ другъ смисълъ.

Г. Юртовъ (нар. л): Това сѣ пари, дадени на радослависта Янковъ, за да издава вестникъ.

Н. Мушановъ (д): Фактъ е, че сѣдѣтъ признава, че сѣ дадени пари на видни личности, и той не взема за основа на решението тия суми, които сѣ дадени на видни личности. Той обрѣща въпроса и казва: „Българската държава реквизира 233 хиляди квинтала храни, които бѣха събрани на името на Деклозиеръ, и конфискува 2.800.000 л., които сѣ били оставени на Българската търговска банка като авоаръ на Деклозиеръ“, и издава решение: „Българската държава дължи да заплати стойността на тѣзи 233 хиляди квинтала храни, а също да заплати и конфискува 2.800.000 л., които сѣ били авоаръ на Деклозиеръ; признава 8% лихва споредъ обичаитѣ и законитѣ на България, а по въпроса за всички неприятности и вреди, които сѣ претърпѣли агентитѣ на Деклозиеръ, това остава за въ бъдеще“ — по този въпросъ арбитражниятъ сѣдъ не се произнася.

Г. г. народни представители! Излагамъ това, за да разберете, че не бива да се упрѣква арбитражниятъ сѣдъ, че е издалъ решение, основано на неморални сѣлки, на неморални причини. Самиятъ арбитраженъ сѣдъ разбира тази работа и сѣ мотиви изхвърля това отъ решението, не иска по никой начинъ да се присѣждатъ суми въ полза на чужди правителства, когато тия суми сѣ отишли за пропаганда или за други цели партийни. Сѣдѣтъ, намѣсто да осѣжда за това, той осѣжда суми за количеството храни, които е иззела държавата, и за конфискуванитѣ авоари на Деклозиеръ, които тя е намѣрила въ Българската търговска банка. Това е много важно затуй, доколкото арбитражниятъ сѣдъ е искалъ да се отърве отъ упрѣка, който можемъ да му направимъ не само ние, но и всички, какво не може да се намѣри международенъ арбитраженъ сѣдъ, създаденъ да разрешава спороветѣ между две държави, който може да осѣди една малка държава да плаща за подкупъ, вършенъ отъ тѣхнитѣ правителства — нѣщо, което ще изложи тия държави предъ тѣхното обществено мнение. И затова тѣ много умѣло и хитро пипатъ на правна почва, като казватъ: „Обогатили сте се за смѣтка на нашъ поданикъ, защото наши пари му взехте, сега ще ни платите житото, което вашата държава ни е иззела“.

Г. г. народни представители! Безспорно, че въ случая не могатъ да се отдѣлятъ политиката отъ търговията. И ако е въпросъ днесъ да си кажемъ мнението като хора, не само ние, българитѣ юристи, които сме по-малки такива, но и по-голѣмитѣ юристи отъ други страни, никой и никѣде не може да отдѣли търговията отъ политическата сѣлка — което е важно — закупуването на всички тия жита отъ правителствата на две чужди голѣми сили. Защо? Тѣ правятъ ли само търговия съ храни? Не. Въ тая търговия има известни политически цели. Съ тѣзи пари, които сѣ хвърлили

за закупуване на храни, действително, тѣ сѣ искали хора тукъ да услужатъ на тѣхната политика. Когато се говори човѣшки, азъ не намирамъ, че отъ правно гледище единъ юристъ може да раздѣли сѣлжитѣ, да каже, че тия пари сѣ отишли само за храни, пари дадени отъ две държави, които не търгуватъ съ храни, които сѣ политически организации.

Г. Марковъ (з. в): Особено въ време на война.

Н. Мушановъ (д): Това е преди войната. — Този е аргументътъ ad humanum — човѣшки, който можемъ да приведемъ, обаче решението на сѣда е поставено на тази база, на която ви казахъ. И азъ тѣй го поставямъ. Нѣма защо да си губимъ времето, безъ сериозно да погледнемъ, че арбитражниятъ сѣдъ на този въпросъ е обрѣналъ сериозно внимание.

Какво е нашето положение спрямо това решение, което е издадено така, както ви разправихъ накратко.

Г. г. народни представители! Въ последната сесия на миналото Народно събрание отъ името на нашата група г. Гиргиновъ повдигна отъ трибуната въпроса, че арбитражътъ между насъ и Деклозиеръ не е създаденъ съгласно законитѣ въ нашата страна. И г. министърътъ на финанситѣ въ голѣмата частъ отъ своята речъ се занима съ тоя въпросъ. По мое разбиране, той добре постави въпроса. Доколкото тоя въпросъ интересува българската държава, българскитѣ управници, българския Парламентъ, е единъ въпросъ, а до колко тоя въпросъ ангажира българската държава спрямо чужденцитѣ — е друго. Тѣй е. Чуждата държава, която има подписитѣ на българското правителство, си казва: българската държава е задължена къмъ мене. Това е тѣй. Но българското Народно събрание и българскитѣ граждани сѣ пита: право ли е, правителството да задължава нашата държава безъ законодателно решение и да отдава на арбитраженъ сѣдъ разрешението на единъ споръ, който засѣга интереситѣ на държавата? И днесъ, както и въ миналото, ние поддържаме, че нашето гледище е право. Мене ме интересува въпроса за отношението на Парламента спрямо изпълнителната властъ или — на гражданина въ една конституционна страна спрямо правителството въ тая страна. Безъ огледъ на туй, че сме задължени отъ тѣй, не можеше и не трѣбваше, ако се искаше да се работи съгласно конституцията на България, да не бѣде сезирено Народното събрание съ узаконяването на този арбитраженъ сѣдъ. Това не е направено, то е пропуснато. Като обсъждаме тоя въпросъ сѣ огледъ на нашата вътрешна политика и диримъ, какво е било поведението и дейността на нашето правителство, никой, който сериозно вникне въ духа на нашата конституция и на нашитѣ закони, не може да приеме, че това решение е правомѣрно, и че българското правителство, което и да бѣде то, на Стамболийски или на Райко Даскаловъ, можеше по своя воля да реши да положи на арбитражъ единъ такъвъ голѣмъ въпросъ, свързанъ съ интереситѣ на държавата. Това не е право, и нищо не може да го покрие.

По-нататкъ. Г. министърътъ на финанситѣ повдигна още единъ въпросъ. Когато се е създадалъ, казва — да го наречемъ съ думитѣ, които се употребяватъ както въ арбитражнитѣ, така и въ частнитѣ дѣла — помирителниятъ записъ, българската държава не е опредѣлила точно, кои спорове трѣбва да се поставятъ на арбитраженъ сѣдъ, а е оставила арбитража общъ, широкъ. Затуй именно арбитражниятъ сѣдъ казва, че е въ правото си да разрешава всички въпроси, които се повдигнаха предъ него. Това е погрѣшно. Ако българското правителство бѣше вникнало сериозно въ работата, трѣбваше обективно да сложи въпроситѣ единъ по единъ и тогава да ги представи на арбитраженъ сѣдъ. И това е пропуснато да се направи.

Г. г. народни представители! Искамъ да обрѣна особено вниманието на правителството върху другъ единъ въпросъ, който за мене е много същественъ, много сериозенъ и който биде засегнатъ отъ г. Пастухова мимоходомъ, но безъ да обрѣне сериозно внимание върху него.

Какви задължения имаме ние по Ньойския договоръ? За всички ония процеси, които ще се водятъ отъ чужди подданици срещу български подданици или отъ чужди подданици срещу българската държава, ние имаме арбитраженъ сѣдъ, установенъ по Ньойския договоръ. Ние сме приели, че тия въпроси ще се полагатъ на българо-френски, или на френско-английско-български, или на итало-български арбитражъ. А отъ Ньойския договоръ за миръ се казва, че държава, която е била въ война съ насъ, нѣма право да завежда срещу насъ искъ предъ специаленъ арбитраженъ

сждъ. Това е разпоредбата на чл. 121 отъ Ньойския договоръ, въ който се говори за репарациитъ и за вредитъ и щетитъ, които сж причинени на държавитъ, съ които сме воювали. Ще ви прочета текста на чл. 121 отъ Ньойския договоръ, за да видите, че въ туй нѣма никакво съмнение. (Чете) „България признава, че, като се е присъединила къмъ нападательната война, която Германия и Австро-Унгария бѣха почнали противъ съюзенитъ и сдруженитъ сили, е причинила на последнитъ загуби и жертви отъ всѣкаквъ видъ, които е длъжна да поправи напълно“. По-нататкъ за поправянето на всичко туй се предвижда сумата 2.250.000.000 франка златни. Значи, за всичкитъ щети, всичкитъ вреди, които сж нанесени на държавитъ, съ които воювахме, е опредѣлена глобалната сума на репарациитъ 2.250.000.000 златни франка. Ако има частични случаи на предявяване други вреди и загуби, които ще има да се разглеждатъ, тѣ тъкмо ще дойдатъ въ подкрепа на моята теза. Въ следващитъ членове отъ Ньойския договоръ се опредѣля добитъкътъ, който трѣбва да предадемъ на Сърбия, Гърция и Ромъния — изрично се казва за всѣки видъ добитъкъ, такова и такова количество; по-нататкъ се казва, че България трѣбва да отговаря за всички разрушения, които сме направили въ сръбскитъ каменовъзглени мини, като напр. въ мината „Боръ“, като се постановява, че ние трѣбва да даваме на Сърбия ежегодно въ продължение на 5 години по 50 хиляди тона каменни въглища и т. н. Въобще, въ Ньойския договоръ сж поменати всички вреди и щети, които сме нанесли на държавитъ, съ които сме воювали, и които сме длъжни да обезщетимъ.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Тѣхната теза по дѣлото Деклозиеръ е, че тия загуби имъ сж причинени преди войната.

Н. Мушановъ (д): Реквизирани сж всички храни следъ обявяването на мобилизацията.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Азъ казвамъ, каква е тѣхната теза.

Н. Мушановъ (д): Тѣхната теза ли? Ще видите, каква теза можемъ да извадимъ ние отъ нарушенията, които тѣ сж направили. Нѣма резонъ това, г-да. Видѣли ли сте вие, г-да, другъ процесъ, освенъ този, заведенъ отъ държава срещу държава, отъ държавитъ, които водиха война помежду си? Не, таквъ процесъ не може да се води. Това е съществено различие помежду вреди и загуби, нанесени на частни лица, чужди подданици, чиято държава е воювала съ нашата, които подданици сж имали право спрямо наши подданици или спрямо нашата държава, и вреди и загуби, нанесени отъ държава на държава. Никога държава не може да сжди държава за вреди и загуби, защото репарациитъ, които се налагатъ, сж тъкмо за туй. Всички вреди и загуби, отъ какъвто и видъ да бждатъ, се покриватъ отъ репарациитъ. И нашето правителство въ отговора си действително повдига този въпросъ. Какво казва арбитражниятъ сждъ: „По всичкитъ въпроси, които сж положени отъ вашата държава, азъ не съмъ компетентъ“. Този въпросъ, г-да, е много сериозенъ. Азъ смѣтамъ, че това е едно право, дадено на българската държава по Ньойския договоръ — никоя държава, съ която сме воювали, да не може да заведе процесъ срещу насъ за вреди и загуби — глобалната сума на репарациитъ е опредѣлена — нито пъкъ да може отдѣлна държава, Франция или Англия, напр., да нарушава разпоредбитъ на чл. 121 отъ договора. Не можемъ по взаимно съгласие съ отдѣлни държави да нарушаваме Ньойския договоръ. Защо? Защото тезата на държавитъ-победителки е такава, че Ньойскиятъ договоръ не може да се измѣнява, освенъ съ съгласието на всички подписавши го. И какво става? Тамъ, където ние имаме права, да не можемъ, напр., да бждемъ сждени като държава за вреди и загуби, тамъ дветъ държави Франция и Англия се съгласяватъ да се измѣни договорътъ, и арбитражниятъ сждъ ни казва: „Вие сте се съгласили помежду си“. Това е тѣхната теза. Азъ бихъ приелъ да даватъ въ всички случаи това тълкувание, което сж дали сега спрямо насъ по този въпросъ. Нека кажемъ, че отдѣлнитъ държави могатъ по взаимно съгласие да нарушаватъ клаузитъ на Ньойския договоръ. Никой, обаче, не може да допусне, че съ такива съгласия може да се дерогира Ньойскиятъ договоръ. Въ таквъ случай ние бихме могли да намѣримъ държави, напр., Италия или друга, съ които да си уредимъ нѣкои работи помежду си. Какъ тѣ могатъ да нарушаватъ по взаимно съгласие договора само въ ония части, където ни сж дадени права? Този

въпросъ въ практическитъ си последици какъ се изразява? Изразява се въ следното: следъ като ние сме задължени по Ньойския договоръ да плащаме репарации въ размѣръ на 2.500.000.000 лева златни, ще плащаме и тия 144 милиона лева, на които сме осждени отъ арбитражниятъ сждъ по Деклозиеровото дѣло. Това е въ плюсъ на репарациитъ и нѣматъ право да искатъ тия 144 милиона лева. Азъ бихъ желалъ на тая база да се постави правителството. И, ако има нѣщо, което виждамъ като пробелъ въ този арбитраженъ процесъ, то е че никога — сѣтили сж се да повдигнатъ този въпросъ въ писменния отговоръ — българската държава въ преговоритъ не се е поставила спрямо чуждитъ правителства на тази база: не можете да искате това отъ насъ. Ако процесътъ бѣше заведенъ отъ Деклозиера, частно лице, срещу българската държава, никой нѣмаше да спори, че процесътъ отива въ арбитражниятъ сждъ, но този арбитраженъ сждъ е оня, който е опредѣленъ по договора: англо-българския или френско-българския смѣсенъ арбитраженъ сждъ. Но, когато самитъ държави поемагъ воденето на иска, тѣ не могатъ да водятъ искъ за вреди и загуби срещу нашата държава. Защото въ таквъ случай тълкуването на договора се прехвърля върху комисията *interalliée*, междусъюзническата комисия. Повдигнаха ли се тия въпроси предъ комисията *interalliée*? Повдигна ли се въпросътъ, че не можете да водите българската държава предъ специаленъ арбитраженъ сждъ, особено вие, велики сили, Франция и Англия, които държатъ на Ньойския договоръ, не можете да ни държите отговорни за вреди и загуби, които се обгръщатъ отъ чл. 121 отъ договора? Когато по-рано се повдигаха въпроси, които интересуваха отдѣлнитъ държави, Сърбия, Гърция или други, вие предвидѣхте, че ще дадемъ толкова глави добитъкъ или 50 хиляди тона каменни въглища и пр. Така се уреди тогава претенциитъ на нѣкои държави къмъ насъ за вредитъ и загубитъ, които имъ сж нанесени. Слава Бога, Деклозиеровъ въпросъ въ него време нѣмаше. Въ него време навѣрно тѣзи държави не сж мислили, че ще водятъ таквъ процесъ и ще искатъ тази сума отъ България и затуй специално не сж го предвидѣли. Държавитъ-победителки не могатъ да иматъ срещу насъ отдѣлни искове за вреди и загуби отъ войната, защото тѣзи вреди и загуби се обгръщатъ всичкитъ отъ репарациитъ.

Г. г. народни представители! Нима като сме слаби по тия договори, когато сме задължени по тѣхъ, ще проявяваме слабостъ и тогава, когато имаме права? Ако ние не можемъ поне тогава, когато имаме права по договора, да държимъ на договора, то значи, че сме осждени действително да теглимъ само неправдитъ на договора, а всичкитъ негови постановления въ наша полза да ги изоставимъ. Азъ бихъ желалъ, да се вземе като принципиално становище отъ великитъ държави, които сж подписали договора, че всѣка една клауза отъ договора за миръ може да се дерогира по взаимно съгласие. Известно е, че главната целъ на Обществото на народитъ е да гарантира договоритъ тѣй, както тѣ сж сключени. Азъ искамъ да зная действително, какъ би погледнало Обществото на народитъ, ако то прилага този договоръ, за този случай, кждето нашитъ победители-държави ни водиха предъ специаленъ сждъ да имъ плащаме добавъчни щети и загуби извънъ онѣзи, които имаме по репарациитъ. Смѣтамъ, г. г. народни представители, който прочете текстоветъ, ще разбере това. Защо тогава не можемъ, се питамъ азъ, да направимъ тази защита? Тя е вече политическа, нека я кажа административна, въ отличие отъ сждебната. Защо този въпросъ не се повдига предъ чуждитъ правителства, когато се искаше арбитражътъ, и когато се измѣни физиономията на процеса, отъ процесъ на частно лице да стане процесъ на държави спрямо нашата държава? Азъ съмъ убеденъ, че тѣзи, които иматъ особенъ интересъ да тълкуватъ договора тѣй, защото имъ дава право, никога не биха приели едно нарушение на договора въ туй отношение, когато то засѣга нашитъ права, защото прецедентътъ, ако се обобща, ще стане противъ тѣхъ. Азъ не вѣрвамъ туй, защото ние сме бедни и победени, а силитъ-победителки ще запазятъ своитъ права, които ги интересуватъ, противъ правата, които ни дава този договоръ. Не искамъ да спомнямъ за правата на малцинствата, спомнямъ само за туй.

Българската държава, въз основа на този членъ и на другитъ разпоредби на Ньойския договоръ, можеше да повдигне този въпросъ най-сериозно, преди да го даде на сжда, който не е компетентенъ. Той не може да дерогира тѣзи постановления, които сж отъ публично-конституционенъ характеръ, защото това е конституция днесъ за победенитъ народи — туй ни го наложила победителитъ. Този

въпрос, обаче, не е повдигнат. Азъ смѣтамъ, че той може да се повдигне и днесъ. Азъ разбирахъ дългитѣ изявления на г. министра на финанситѣ, който ви казваше, че тѣ сж разбирали, какво трѣбва да се заинтересува общественото мнение въ чужбина по този въпросъ, разбирахъ и тжгата, съ която той казваше, че не сж успѣли да го направятъ. Азъ вѣрвамъ въ добритѣ намѣрения, но не мога да допусна, че ние не можехме по този споръ да заинтересуваме общественото мнение въ чужбина. Тамъ има една лига за правата на човѣка и гражданина, която е създадена за да повдига тъкмо тѣзи въпроси.

Министъръ В. Молловъ: Тя не е създадена да се занимава съ парични въпроси, а е създадена да се занимава съ червения тероръ.

Н. Мушановъ (д): И тъкмо защото тамъ сж свили гнѣздо всички ония хора, които сж противъ българската държава и българския народъ и които всѣкидневно иматъ срѣдства да каратъ тази лига да руши престижа на държавата, мене ми се струва, че можеше да се намѣрятъ срѣдства да се заинтересува тази лига да защити правата на нашата държава, защото тя не действа съ огледъ на това, че е на г. Ляпчева или на г. Радославова нашата държава — една държава малка, победена, която има право по Ньойския договоръ, който изправятъ отново предъ съдъ по таквъ единъ процесъ съ такива политически цели, за да я осѣдятъ за 144 милиона лева. Какъ нѣма да се заинтересува общественото мнение въ чужбина, въ Англия, въ Франция, за да не повдигне въпроса — азъ не казвамъ да се повдигне отъ управляващитѣ, защото зная, какви сж изпълнителнитѣ органи, правителствата и какъ гледатъ тѣ на тѣзи въпроси и на другитѣ, които иматъ различно значение всрѣдъ общественото мнение. Тѣзи въпроси трѣбваше да се повдигнатъ.

И азъ смѣтамъ, че ако ние гласуваме кредита отъ 144 милиона лева, съ това ние ще ратифицираме нарушенията на правата по чл. 141 на българската държава, ще ги потвърдимъ съ нашия вотъ и ще намѣримъ, че чл. 141 дава право на чуждитѣ държави, наши победитѣли, да ни съдятъ за вреди и загуби извънъ репарациитѣ. Който отъ васъ иска да поеме тази отговорностъ, нека я поеме! Ние нѣма да я поемемъ. Ние нѣма да дадемъ възможностъ да смѣтатъ, че единъ съдъ, който е водилъ така дълото си и който слага таквъ аргументъ, че правителствата сж се съгласили, трѣбва да ни съди за вреди отъ войнитѣ вънъ отъ репарациитѣ, когато тѣ сж включени въ репарациитѣ, че ако е станала грѣшка, Парламентътъ може да я отхвърли. Азъ смѣтамъ, че това е единъ прецедентъ лошъ — много лошъ. Особено ние, които се стремимъ да откачимъ нѣщо, не трѣбва съ нашето малодушие да отиваме и да доказваме, че ще отстъпимъ отъ правата, които ни сж гарантирани по Ньойския договоръ.

Ето защо азъ казвамъ, че въ това отношение прецедентътъ е много опасенъ. И азъ бихъ желалъ съ най-голъма сериозностъ да се спрете на този въпросъ. Правителството би могло да намѣри още начини да иска да преговаря по този въпросъ. И затуй на мене ми идва мисълта, че този въпросъ не е тъй бързъ, за да го разрешимъ днесъ или утре. Този въпросъ може да се повдигне отъ страна на правителството, преди да дадемъ вота си за утвърждаването на кредита. И ще можемъ много сериозно да го аргументираме. Народното представителство, което повдига въпроса, вижда, че действително има дерогация на правата на България, осветени отъ Ньойския договоръ. Ние не можемъ да даваме, освенъ репарациитѣ, още 144 милиона лева нови, защото държавитѣ искали това. Нека да дадемъ сила на правителството да повдигне този въпросъ и по този начинъ, най-подире, ако не сполучи, да се знае, че има хора, които мислятъ, да се знае, че има единъ Парламентъ, който бли надъ правителството, който не току-така приема всичкитѣ задължения, които се хвърлятъ на нашъ грѣбъ. Азъ мисля, че въпросътъ тъй сериозно може да се постави. Защото фаталната грѣшка на българскитѣ правителства въ миналото — азъ съмъ изтъквалъ и другъ пжтъ това — е тази, че тѣ сж смѣтали, какво тѣзи въпроси трѣбва да се решаватъ само по административенъ редъ и никога парламентитѣ да не бждатъ освѣтлявани по тѣхъ. Има много и много случаи, когато парламентитѣ трѣбва да каже своята дума, да станатъ тукъ дебати противоречиви, да се говори, за да се види въ чужбина, че има единъ живъ парламентъ, който се интересува отъ съдбинитѣ на страната и който контролира постоянно правителството. Когато въпросътъ сж въ разгара си, тукъ никой не ги знае, правителството си върши работата и се изправяе предъ резул-

татитѣ — да утвърждаваме плащания, защото сме безсилни спрямо чужденцитѣ, които сж силни. Е добре, ако е имало случаи, когато сме били слаби да не можемъ да се основемъ върху тѣзи права, които сж ни дадени по договора, сега имаме основание, на което да се опремъ и да кажемъ: не, повече не можемъ да увеличаваме репарациитѣ си отъ ония, които ни наложихте съ чл. 121.

Ето защо, г. г. народни представители, по тѣзи съображения, безъ да влизамъ въ повече подробности, азъ бихъ поканилъ господата . . .

Председателствуващъ А. Христовъ: Извенете, г. Мушановъ. — Г. г. народни представители! Часътъ е 20.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Моля, да се продължи заседанието, докато се изчерпи въпросътъ, който ни занимава.

Председателствуващъ А. Христовъ: Г. г. народни представители! Има предложение отъ г. министъръ-председателя да се продължи заседанието, докато се изчерпи въпросътъ. Който е съгласенъ съ това предложение, моля, да вдигне ржка. Болшинство, Събранието приема.

Продължавайте, г. Мушановъ.

Н. Мушановъ (д): Азъ бихъ молилъ почитаемото правителство, ако схване, че въ аргументитѣ, които изнасямъ, има нѣщо сериозно и че въпросътъ е поставенъ съществено, съ огледъ на ония разпорѣждания, които ви четохъ, нека се съгласи, щото този въпросъ да не го бързаме, а да го отложимъ и да се поборимъ по този въпросъ. Азъ не съмъ далечъ отъ мисълта да смѣтна, че сесията на Обществото на народитѣ идва скоро. Обществото на народитѣ, което е поело ангажментъ по договоритѣ, ще трѣбва да запази нашитѣ права по чл. 121 и да каже, че този арбитраженъ съдъ не може да съди българската държава за репарации плусъ отъ ония, които сж ни наложени. Нито анархия, нито революция ви препорѣчвамъ — препорѣчвамъ ви единъ начинъ на действие. Иначе, г. г. народни представители, нашето мнение е ясно и азъ ще ви го кажа въ 2 думи.

Когато арбитражътъ е възприетъ не съгласно съ формитѣ на нашитѣ закони, безъ съгласието на Парламента, когато по политически причини не се прави единъ записъ, за да се ограничи арбитражниятъ съдъ, по какво трѣбва да се произнесе, най-после, когато се произнася да ни задължи съ нови вреди и загуби плусъ репарациитѣ отъ 2¼ милиарда, когато нѣматъ права чуждитѣ държави да искатъ това отъ арбитражния съдъ, ние кредита отъ 144 милиона лева не можемъ да гласуваме.

Тѣзи сж нашитѣ съображения по въпроса за кредита, който се иска да се гласува.

Г. г. народни представители! Има още нѣколко въпроси, които се повдигатъ. По тѣхъ, обаче, азъ не зная, дали има нужда даже да казвамъ мнението си, щемъ като изказвамъ мнение, че този кредитъ не можемъ да го гласуваме. Азъ бихъ забелязалъ само следното. Най-трудниятъ въпросъ, който има да се урежда, е следниятъ. Единъ арбитраженъ съдъ, който не се ръководи отъ строгитѣ принципи на правото и справедливостта, издава едно решение, което ние правимъ задължително, за да опредѣлимъ отношенията на държавата спрямо нейни подданици, които отношения трѣбва да се урегулиратъ само възъ основа на съществуващото право. Ако ли държавата има цесия, прехвърляне отъ Деклозиеръ или правителствата, нѣма нужда отъ никаквъ законъ. Възъ основа на цесията, която нашата държава притежава, ще се заведатъ процеси спрямо всички, защото тя стѣпва въ правата на тзи кредиторъ, на когото плаща. Чувахъ г. министра на финанситѣ да казва, че той ималъ цесията въ джоба си. Ако това е истина, че той има цесия, не би трѣбвало да се гласува нито едно постановление на този законопроектъ, защото, възъ основа на тази цесия, българската държава ще заведе дѣла. Но, ако нѣма цесия, тогава решението на арбитражния съдъ, съ което суброгира нашата държава правата на английското и французкото правителства, не е задължително за българскитѣ подданици, то е актъ между други страни и никога българскитѣ подданици не може да се съди възъ основа на този актъ, и тогава има нужда да се приеме по законъ тази суброгация за този случай, който ни интересува.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Това се прави, за да не си губятъ акъла нашитѣ съдилища, а не защото нѣма цесия.

Н. Мушановъ (д): Това е единъ специаленъ случай, когато законодателятъ иска да допълни единъ елементъ, безъ който никой български подданикъ не може да бъде осъденъ. Законодателятъ иска да каже, че по законъ се суброгира българската държава.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Не по законъ, имаме цесия.

Б. Павловъ (д): Нѣмате цесия.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Има нужда отъ това постановление, защото 10 съдилища даватъ 10 тълкувания. И Касацията дава различни тълкувания на всички закони.

Нѣкой отъ земледѣлцитѣ: Защото така се пишатъ законитѣ.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Все обичаме да хвалимъ правосъдието, но като го виждаме какво е, и за него трѣбва да помислимъ.

Н. Мушановъ (д): Ако нѣма цесия и ако държавата иска да упражни своитѣ права спрямо частни лица, трѣбва да има непременно законъ, суброгацията трѣбва да бъде специална. И ако бѣхъ убеденъ, както нѣкои тълкуватъ, че съ тази суброгация даваме обратна сила на закона, никога не бихъ го гласувалъ, защото отъ дълго време ние имаме традицията да не допускаме да иматъ обратна сила законитѣ. Поне представителитѣ на партията, отъ която азъ изхождамъ, голѣма частъ отъ която е въ Сговора, сж поддържали при много по-голѣми партизански стихии, отколкото днешнитѣ, спрямо атакитѣ на всички, които бѣха въ тоя Парламентъ, че законитѣ трѣбва да регулиратъ бждещитѣ отношения, че най-голѣма вреда има отъ закони съ обратна сила, каквѣто бѣше законътъ за наказване виновницитѣ за народната катастрофа. Не искамъ да кажа, че съ тази суброгация се създава законъ съ обратна сила, защото суброгацията, замѣстването, по нашия граждански законъ, е допустима. § 4 отъ арбитражното решение, дето се казва, какви права се даватъ на българската държава, не е случаенъ. Споредъ него, въ момента, когато българската държава плати, въ сѣщия моментъ се суброгира. Обратна сила тукъ не даваме, уреждаме отношенията на държавата спрямо длъжницитѣ. Ние сме противъ всички други разпоредби, които целятъ да дадатъ обратна сила на закона. Не зная, какви интереси на държавата ще гарантираме съ закона, ако му дадемъ обратна сила. Ако тази Камара създаде такъвъ законъ, не зная бждещата Камара какво ще направи. Трѣбва кораво придържане къмъ принципитѣ, които създаватъ здравитѣ устои на съвременната държава. И не може иначе. Щомъ се подхлъземъ веднажъ да отидемъ да създаваме закони съ обратна сила, ние отиваме въ нанадолницето, и такива закони съ обратна сила ще компроментиратъ нашата страна. Когато дойдемъ въ идещата сесия да говоримъ за лихварството, ще видимъ, колко пакости се нанесоха съ даване обратна сила на закона за лихонимството на българската търговия, на българското стопанство.

Н. Пждаревъ (д. сг): Законътъ за лихонимството нѣма обратна сила.

Н. Мушановъ (д): Какъ да нѣма?

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: Законътъ за лихонимството не причинява никакви пакости. Азъ бихъ желалъ да ги чуя, ако има такива. Много хора не сж го разбрали.

Н. Мушановъ (д): Когато дойде този въпросъ, ще говоримъ.

Министъръ д-ръ Т. Кулевъ: После ще поприказваме.

Н. Мушановъ (д): Г-да! Още единъ последенъ въпросъ и съ него свършваме. Държавата иска да опредѣли мѣстожителството на ответника въ София, съ което се прави една дерогация на общото правило, че ответникътъ трѣбва да сжди въ своето мѣстожителство. Ако въ договора бѣше казано, че подсъждността е въ София, въ София щѣше да бжде. Тукъ е въпросъ на удобство за държавата и ответника, защото въ София сж всичкитѣ книжа. И безъ това постановление, ако ответникътъ не възрази, сждѣтъ

може да гледа дѣлото тукъ. При това ответникътъ не се лишава отъ инстанциитѣ. Азъ смѣтамъ, че съ това постановление сериозна дерогация на правата на гражданитѣ не се прави.

И последенъ въпросъ: какво право суброгира българската държава и срещу кого ще води процесъ? Г-да! Не ме интересува лично никой отъ онѣзи, които ще отговарятъ спрямо държавата, дали е голѣмъ или малък. Когато се разрешаватъ въпроситѣ съ огледъ на правото, тамъ трѣбва непременно да се заличи личността. Само тогава има право, когато то може да се положи общо, независимо отъ лицата, спрямо които ще се упражнява. Не ме интересува, дали е вътре Българската търговска банка или нѣкой селянинъ, който не си е предалъ хранитѣ. Азъ държа на единъ принципъ: право ли е онѣзи, които сж се обогатили, защото сж взели пари, а не сж дали храни, да не се сждятъ? Азъ намирамъ, че е справедливо — това е общъ принципъ — всѣки единъ, който се е обогатилъ, да повърне на държавата зрѣдствата, чрезъ които незаконно се е обогатилъ. За кого се отнася? Много хора мислятъ, че щомъ Търговската банка е вътре, всичко е свършено. Недейте да приказваме такива приказки. Както е законопроектьтъ, моето разбиране е, че Търговската банка не е вътре. Решението на арбитражния сждъ е да се суброгира държавата въ правата на правителствата, на Деклозиеръ и на Търговската банка. Това е решението на арбитражния сждъ, ако искате ще ви го прочета. Въ това нищо противно на правото не виждамъ.

Заклучавамъ: пазете се отъ даване обратна сила на закона.

Какъвъ резултатъ ще имаме отъ тия процеси, не зная. Г. министърътъ на финанситѣ казваше, че иска да запази интереситѣ на държавата. Тогава би било желателно да знаехме, какви интереси има накрѣпени държавата, какво можемъ да съберемъ отъ тия процеси, защото смѣтката, която уважаемиятъ г. Смиловъ прави, е една смѣтка, която се извлича отъ углавния процесъ, който е унищоженъ до дѣно отъ ревизирането. Не сме чули, какви интереси има българската държава извънъ конфискуванитѣ или реквизиранитѣ храни. Арбитражниятъ сждъ не си е далъ трудъ да види, кои храни сж конфискувани и кои сж реквизиранни. Той приема една глобална цифра 233.000 квинтала и ги валоризира. Но всички тия храни не ги е взела държавата. Една частъ отъ тѣхъ сж останали въ агентитѣ и тѣ трѣбва сега да плащатъ на българската държава или на Деклозиеръ. Плюсъ това искатъ се и паритѣ, които сж авансирани. На каква сума възлизатъ тѣ? Не зная, никой не ни е далъ сведение. Но както и да е, ние тѣй законодательствуваме.

Азъ бихъ заключилъ, че надъ всички тия финансови въпроси, които се поставятъ, стои голѣмиятъ въпросъ, който българското правителство трѣбва да повдигне въ тоя случай, а именно, че къмъ българската държава не може да се отпратятъ искове отъ държавитѣ победителки за вреди и загуби отъ войната, които вреди и загуби сж включватъ въ чл. 121 отъ Ньойския договоръ, и че, даже когато българската държава се е съгласила съ една отъ държавитѣ победителки да се разреши единъ споръ за вреди и загуби отъ войната отъ арбитраженъ сждъ, това не може да стане. Нека българското правителство извоюва правото, че, като се съгласи българската държава съ нѣкоя отъ държавитѣ победителки, могатъ да се измѣнятъ постановленията на Ньойския договоръ, та макаръ да плати и 200 милиона лева. Но да допуснемъ арбитражниятъ сждъ да ни осжди на 144 милиона лева, съ които да се увеличатъ нашитѣ репарации, мене ми се чини, че българскиятъ Парламентъ това не може да потвърди. (Ржкоплѣскания отъ демократитѣ и земледѣлцитѣ)

Председателствуващъ А. Христовъ: Има думата народниятъ представителъ г. Илия Георговъ.

И. Георговъ (р): (Отъ трибуната) Г. г. народни представители! Азъ ще кажа само нѣколко думи, за да мотивирамъ моя, а вѣрвамъ и тоя на моя другаръ, отрицателенъ вотъ.

Въпросътъ, който ние разглеждаме, е отъ голѣмо значение. Той трѣбва да се разгледа и отъ морално, и отъ юридическо гледище, мѣстно и международно.

Лицата, които сж били агенти на Деклозиера, тукъ ни казва, че закупуването на хранитѣ не е имало никакъ за подкладка да се подкупуватъ лица, а просто това закупуване е станало, за да се вземе българската реколта отъ Съглашението, та да не я вземагъ германцитѣ.

Ако ние проследимъ развитието на тоя въпросъ, ще схванемъ, че Съглашението не е имало за целъ само да се вземе реколтата на зърненитѣ храни въ България презъ 1915 г., преди България да влѣзе въ войната, а че Съглашението е гонило и други цели. Като знаемъ, кои лица сѣ били натоварени да закупуватъ храни, безспорно е, че се е целило да се спечелятъ известни лица, за да се спечели България за каузата на Съглашението въ Европейската война. Агентитѣ и подагентитѣ сѣ били предимно депутати и политически лица, хора, които не сѣ за занимавали дотогава съ закупуване на храни, хора неопитни. Това е безспорно.

Вѣрно е, че една отъ задачитѣ на Деклозиеръ е била да се вземе отъ Съглашението по-голямата частъ отъ реколтата, за да не я взематъ германцитѣ. Но вѣрно е тѣй сѣщо, като се има предъ видъ, кои лица сѣ били натоварени да закупуватъ храни, че се е целило да се спечелятъ влиятелни лица за каузата на Съглашението.

Азъ тукъ ще трѣбва веднага да прибавя, че народната маса въ България въ това време бѣше за неутралитетъ, който може би да бѣше и въ интереса на Съглашението. Въ всѣки случай, фактъ е, че народътъ въ голѣмото си болшинство тогава клонѣше къмъ съглашението, но не е тукъ въпросъ за настроението на народнитѣ маси въ тоя моментъ, а въпросътъ е, че Съглашението е искало да спечели известни лица за своята кауза. И тѣй, дѣлото на Деклозиеръ, трѣбва да се признае, че почива върху една неморална основа и затова представениятъ законопроектъ не може да се одобри. Не може да става арбитражъ, не може да се приема арбитражъ по едно дѣло, при което едната страна иска да спечели българско-обществено мнение за каузата на Съглашението чрезъ подкупуване на влиятелни лица. А знае се, че лицата, които бѣха натоварени да бждатъ агенти и подагенти, въ голѣмата си частъ бѣха депутати и съ своя гласъ цѣлѣха да могатъ да решатъ въпроса, нажде да отиде официална България. И тогава се питамъ: може ли държавата да приеме единъ арбитражъ, предлаганъ отъ другата страна, върху едно дѣло, което има за целъ подкупуването на гласове? Безспорно е, че този арбитражъ, който е приело нашето правителство, почива върху една неморална основа. Това се потвърди и отъ рускитѣ тайни документи, въ които се съобщава за заседанието на единъ министерски съветъ въ Русия, който е трѣбвало да реши въпроса, дали и Русия трѣбва да участвува съ една сума въ закупуването на храни въ България, за да се спечелятъ влиятелни лица. И тѣй, картината за неморалната основа на арбитража е пълна. И щомъ е това така, ние не можемъ да приемемъ единъ арбитражъ, който почива на една такава основа.

Ако разгледаме въпроса отъ мѣстна юридическа гледна точка, ще трѣбва да се констатира, че арбитражътъ е безпредметенъ, като се има предъ видъ, че Деклозиеръ навремето си още е прехвърлил своитѣ права върху Българската търговска банка. Наистина отъ министерската маса се констатира, че тази сдѣлка, съ която се прехвърлятъ вземанията на Деклозиеръ върху Търговската банка, не е законна, не е юридическа, а е фиктивна, но въ самия законопроектъ, който се внася сега, се казва, че България ще влѣзе въ правата на Търговската банка. Значи, признава се съ законопроекта, че Българската търговска банка е, която може да претендира за онова, което може да се иска по тази афера, а не Англия и Франция.

Интересното е, че Търговската банка и въ времето, когато се сдѣлѣха Деклозиеровцитѣ, и сега, сполучва да се отрве отъ отговорностъ. Въ времето на Радославова бѣше теглена подъ сдѣлъ Търговската банка като посрѣдникъ по закупуването на хранитѣ, но тогава народняшката парламентарна група гласува за временния бюджетъ на Радославова и вследствие на това Губидѣликовъ не бѣше осъденъ. Днесъ виждаме Търговската банка да излиза на сцената, не като подсѣдимъ, а като ишецъ. Азъ чуввамъ, че Търговската банка е получила отъ сумата, която се дава по Деклозиеровата афера, 35 милиона лева — единъ чекъ, издаденъ отъ Финансовото министерство. Това е едно доказателство, че Търговската банка трѣбваше да се яви на сцената, за да замѣсти Деклозиера. Вмѣсто това да стане, ние виждаме да се явяватъ Англия и Франция,

държави могѣществени, които могатъ да наложатъ своята воля. Обаче, все пакъ, отъ тая сдѣлка си получава парсата Българската търговска банка. И този фактъ трѣбва да ви покаже, г. г. народни представители, че има една неморална основа въ тая афера.

И отъ мѣстно юридическо гледище, и отъ международно юридическо гледище не е възможно да се поддържа една сдѣлка, която почива върху неморална основа. Ето защо не би трѣбвало да се допусне такава сдѣлка да се разгледа отъ арбитражъ съ съгласието на нашето правителство. Нашето правителство трѣбваше най-малко да сезира Народното събрание съ този въпросъ и тогава чакъ да се съгласи за единъ арбитражъ. Единственото основание, което може да има нашето правителство, то е, че то е било изнудено въ времето на сключването на бѣжанския заемъ.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Г. Георговъ! Нищо общо нѣма бѣжанскиятъ заемъ съ този арбитражъ, защото за арбитраженъ сдѣлъ се е съгласило правителството, председателствувано отъ Стамболийски. Това се каза тукъ 20 пкти.

И. Георговъ (р): Г. Молловъ каза, че тогава, когато е билъ пратенъ да преговаря по бѣжанския заемъ, той е говорилъ съ Черберлейнъ и последниятъ му е казалъ: „Вие имате една смѣтка“.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Когато г. Молловъ е говорилъ, арбитражниятъ сдѣлъ е налице; ние сме вече приели арбитражния сдѣлъ. Черберлейнъ е казалъ само, дали не намираме за по-добре да преустановимъ арбитражния сдѣлъ и да се спогодимъ.

И. Георговъ (р): Азъ разбрахъ, че арбитражниятъ сдѣлъ не е билъ съставенъ.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Не. Съгласието да се сдѣлимъ предъ специаленъ сдѣлъ е отъ Стамболийски.

Министъръ В. Молловъ: Не сте слушали изложението, а приказвате ей така. Никакви чекове никому не сѣмъ издавалъ, най-малко на Търговската банка.

И. Георговъ (р): На всѣки случай, въпросътъ трѣбваше да се разгледа отъ Народното събрание, преди правителството да приеме единъ арбитражъ, който сега задължава българската държава да заплати за една некрасива афера 144.000.000 л. Българскиятъ народъ трѣбва да бжде уведоменъ, българскиятъ народъ трѣбва да знае, за какво се харчатъ срѣдствата отъ толкова мѣчно събираниѣ данъци. Не трѣбва тѣй леко да се гледа на разходването на народнитѣ срѣдства. И струва ми се, че въ този случай правителството не е изпълнило своя дългъ, напротивъ, манкирало е на своя дългъ.

Министъръ В. Молловъ: То се знае!

Председателствуващъ А. Христовъ: Дебатитѣ сѣ приключени.

Има думата г. министърътъ на финанситѣ.

Обаждатъ се: Да се отложи за утре; нѣма народни представители.

Министъръ-председателъ А. Ляпчевъ: Който иска, да стои тукъ да слуша. Нѣма време за бавене.

Нѣкой отъ сговориститѣ: Дайте отидиъ за вечеря.

Председателствуващъ А. Христовъ: Давамъ отидиъ до 9 ч. и следъ това ще продължимъ.

(Следъ отидиъ)

Председателствуващъ А. Христовъ: (Звъни) Г. г. народни представители! Заседанието се вдига за утре, съ сѣщия дневенъ редъ. Утре ще говори г. министърътъ на финанситѣ.

Вдигамъ заседанието.

(Вдигнато въ 21 ч. 35 м.).

Председателъ: **АЛ. Ц. ЦАНКОВЪ.**

Секретаръ: **В. ИГНАТОВЪ**

Подпредседатели: { **А. ХРИСТОВЪ.**
 { **Д-ръ Б. ВАЗОВЪ.**

Началникъ на Стенографското отдѣление: **Д. АНТОНОВЪ.**

СЪДЪРЖАНИЕ

	Стр.		Стр.
Отпуски, разрешени на народните представители: Ха- фузъ Садъкъ Алиевъ, Димитъръ Жостовъ, Ради Василевъ, д-ръ Владимиръ Бурилковъ, д-ръ Ни- кола Чирпанлиевъ, Иванъ Петровъ, Мехмедали Герай, Еминъ Агушевъ, Иванъ Харизановъ, Ди- митъръ Нейковъ, Йорданъ Гавалюговъ, Никола Андреевъ, Константинъ Томовъ, Петъръ Ми- новъ, Георги Петровъ, Драгомиръ Апостоловъ, Иванъ Куртевъ, Гето Кръстевъ, Василь Митевъ, Кръстанъ Поповъ, Цвѣтанъ Пупешковъ, Цвѣтко Цвѣтковъ и Янаки Молдовъ	651	Законопроекти: 1) за увеличенне пенсията на бившия началникъ на френската мореплавателна мисия при българ- ския флотъ Павелъ Пишонъ (Трето четене) . . . 2) за ликвидиране послѣдствията отъ дѣлото Декло- зиеръ (Второ четене — продължение разисква- нията	651 651
		Съобщение отъ председателствуващия за смъртта на Стоянъ Михайловски и почитане паметта му Дневенъ редъ за следующето заседание	665 672